

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ В
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ЗДО

Виконала:

Соколенко Тетяна Миколаївна
012 Дошкільна освіта _____
(спеціальність, освітня програма)

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Гордій Н.М.**

Допущено до захисту

" ____ " _____ 2023 р.

Завідувач кафедри

канд. пед. наук, доцент Корякіна І.В.

Дата захисту: « ____ » _____ 20__ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-педагогічний аспект розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	8
1.1. Теоретичний аспект питання розвитку монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	8
1.2. Використання творів живопису в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.....	26
1.3. Підготовка вихователів до роботи з розвитку зв'язного образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами творів живопису.....	40
Висновки до першого розділу.....	46
Розділ 2. Дослідження розвитку зв'язного образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку у навчанні розповідання за пейзажними картинами.....	48
2.1. Діагностика рівня розвитку образності мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	48
2.2. Система роботи з розвитку образності мовлення дошкільників у процесі навчання розповідання за пейзажними картинами.....	59
2.3. Вплив пейзажних картин на розвиток зв'язного образного мовлення старших дошкільників	66
Висновки до другого розділу.....	71
Висновки.....	72
Список використаних джерел.....	74
Додатки.....	78

Вступ

Сьогодні людство стоїть на порозі нового етапу свого розвитку: трансформується простір та умови життя, змінюється світобачення, переглядається система цінностей, переоцінюються погляди на звичні речі, новими ритмами наповнюється буття. Людина починає дедалі частіше замислюватись над сенсом життя, свідоміше стає її ставлення до свого існування, діяльності, освіти, міцнішають зв'язки з природою. Водночас людина продовжує жити поспіхом, переобтяжена буденними справами, втрачає вміння насолоджуватись життям, тихо радіти, дивуватися йому. Її буття перетворюється на неузгоджене з ритмом Всесвіту та власними біологічними ритмами, одноманітне, автоматизоване функціонування, в якому панує культ інтелекту, техніки та грошей. Воно не надихає і не звеличує, в ньому не лишається місця для розмірковування, духовно-душевної роботи. А без цього людина не може стати особистістю, прожити повноцінне життя, реалізувати свій природний потенціал.

У ході творчої діяльності педагога модернізується зміст, форми та методи виховання і навчання дітей, розробляються та апробуються нові освітні технології, ставляться вищі вимоги, що потребує організації належної методичної роботи з педагогами ЗДО, яка дала б змогу забезпечити високий рівень професійних знань і умінь вихователів, сформувати творчу активність педагога нового типу, здатного до самовдосконалення, дослідницької діяльності.

Зростання свідомості освітян, об'єктивна необхідність оновлення принципів гуманізації цілей і завдань дошкільної освіти, оптимізація життя сучасної дитини відповідно до демократичних засад українського суспільства актуалізують проблему змісту першої ланки освіти, що виступає підґрунтям для подальшого культурного зростання особистості.

На часі актуальні потреби: збалансувати економічні, екологічні, політичні, соціальні, психологічні та педагогічні чинники розвитку дитини; визнати

освіту однією з пріоритетних сфер життя суспільства, основне призначення якої – випереджальний, інноваційний за характером розвиток особистості, сформувати її морально-духовне обличчя, створити базис особистісної культури як передумову подальшого зростання дитини. Оскільки дошкільна освіта – перша ланка в неперервній системі освіти, від того, який «старт» буде дано дитині, значною мірою залежатимуть якість та динаміка особистісного розвитку, життєві установки та світорозуміння дорослої людини.

Осучаснення змісту першої ланки освіти передбачає приведення змісту базової програми у відповідність із сучасними досягненнями науки і культури, з потребами, можливостями особистості, суспільства і держави. Державна базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» спрямована на створення в дитини цілісної картини світу, збереження дитячої субкультури, культивуванню специфічних для цього вікового етапу видів діяльності та форм активності. Це зумовлює суттєві інноваційні зрушення і в концепції навчання рідної мови дітей дошкільного віку. Першорядного значення набуває розробка нових технологій навчального процесу, які б відповідали меті формування духовності, національної свідомості та у своїх формах впливу на дитину керувалися б принципами гуманізму.

Мовленнєва компетенція є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується в процесі її розвитку. Відтак, питання розвитку зв'язного мовлення дошкільників не є новим у науковій проблематиці. Воно досліджувалося класиками наукової думки та сучасними науковцями в різних аспектах проблеми: психологічному (Л. Виготський, П. Гальперін, Г. Леушина, С. Рубінштейн та ін.); психолінгвістичному (Г. Богін, А. Залевська, І. Зимняя, О. Леонтьєв тощо); педагогічному (Е. Короткова, Є. Михеєва тощо); лінгвістичному (Т. Ладиженська, Л. Щерба та ін.); лінгводидактичному (А. Богущ, Н.Луцан, Ю. Караулова та ін.).

Натомість ознайомлення з результатами теоретичного аналізу означеної проблеми і практичним досвідом засвідчило, що питання зв'язності дитячого

мовлення, попри всю різноманітність пропонованих методичних систем, розглядається не лише практиками, але й науковцями однобічно, з погляду оволодіння дітьми загальноприйнятими в лінгвістиці якостями зв'язного мовлення. Аспекти ж емоційного потенціалу дитячої психіки в процесі формування мовленнєвих навичок, і зокрема, зв'язного мовлення дошкільників залишаються недостатньо розглянуті.

Узагальнення сучасних уявлень та аналізу дослідницьких джерел щодо природи зв'язного мовлення, її механізмів, процесу становлення, взаємозв'язку між структурою мовлення та його змістом, а також щодо залежності цієї структури від різних форм спілкування дитини з її співрозмовником дозволило припустити ефективність використання творів живопису художників як засобу розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

К. Ушинський надавав великого значення творам живопису в розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Використання картин для розвитку мовлення дітей він пов'язував із використанням принципу наочності. Користь творів живопису, на його думку, полягає в тому, що дитина привчається тісно пов'язувати слово з уявленням про зображення, вчить логічно і послідовно висловлювати власні думки, тобто картина одночасно розвиває і розум, і мовлення дитини.

Твори образотворчого мистецтва за характером є суто творчими напрацюваннями, а за структурою мають певну форму і зміст, що є складовою художнього образу, який розглядається нами як естетичний суб'єкт (у єдності форми та змісту). Будь-який художній образ може бути недостатньо конкретизований, мати непевну виразність, тому один і той же твір може бути використаний під час вирішення різних педагогічних завдань залежно від напряму освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

Дослідження О. Білан, З. Істоміної, Е. Короткової, Н. Орланової та ін.. довели, що ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей

дошкільного віку є твори живопису, а особливо пейзажі картини. Вони викликають у дітей бажання поговорити про зображену ситуацію, природу, це нашоухує їх на розповідь, активізує досвід, у дітей з'являється потреба висловитись, розповісти про свої спостереження, враження. Відбувається складна розумова діяльність, в якій мають місце аналіз, синтез, порівняння, умовивід .

Актуальність проблеми зумовила вибір теми дослідження «Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами творів живопису в освітньому просторі ЗДО».

***Мета дослідження:** розкрити особливості використання творів живопису для розвитку образності мовлення дітей дошкільного віку та розробити систему роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в ході навчання розповідання за пейзажними картинами.*

***Об'єкт дослідження:** розвиток зв'язного мовлення засобами творів живопису.*

***Предмет дослідження:** розвиток зв'язного образного мовлення дітей старшого дошкільного віку у навчанні розповідання за пейзажними картинами.*

***Гіпотеза дослідження:** використання пейзажних картин у педагогічному процесі сприяє розвитку зв'язного мовлення та формуванню образності мовлення дітей старшого дошкільного віку.*

Завдання дослідження:

- 1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній та методичній літературі.*
- 2. Визначити показники та рівні сформованості зв'язного мовлення та образності мовлення у процесі роботи з пейзажними картинами з дітьми старшого дошкільного віку.*
- 3. Розкрити особливості, апробувати методики навчання складати розповіді за пейзажними репродукціями картин у розвитку зв'язного та образного мовлення дітей старшого дошкільного віку.*
- 4. Розробити методичні рекомендації для вихователів щодо використання пейзажних картин у освітньому просторі закладу дошкільної освіти.*

***Організація і база дослідження.** З метою отримання об'єктивних даних було проведено експериментальне дослідження на базі ЗДО №9 «Деснянка» м. Шостки.*

Методи дослідження було обрано відповідно до специфіки об'єкта і предмета дослідження, а також мети і завдань дослідження: теоретичні вивчення, аналіз, порівняння різних поглядів на досліджувану проблему; узагальнення й синтезування психолого-педагогічної, спеціальної і методичної літератури для з'ясування науково-теоретичних засад розвитку образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку; емпіричні: педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) для визначення рівнів розвитку образного мовлення у старших дошкільників та перевірки ефективності методики формування образного мовлення.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що отримані експериментальні результати розширюють і збагачують традиційні підходи до навчання дітей рідної мови на заняттях, тобто в мовленнєвій діяльності й презентують уявлення про додаткові потенційні педагогічні ресурси, які містять у собі твори живопису, а саме пейзажні картини.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (62 найменування), додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 120 сторінок, основний текст – 77 сторінок.

Розділ 1

Теоретично-педагогічний аспект розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами творів живопису

1.1. Теоретичний аспект питання розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

Відомо, що система освіти й виховання є головним джерелом примноження інтелектуального потенціалу суспільства. У сучасних дослідженнях (Л. Артемова, В. Бондар, М. Євтух, І. Зязюн, М. Кларін, Н. Ничкало, І. Підласий та ін.) багато уваги приділяється кардинальним змінам у підвищенні професійного рівня педагогів, формуванню їхньої компетентності У зв'язку з інтелектуалізацією виробництва, необхідністю введення нових технологій навчання. Так, Б. Чижевський відзначає, що основою реформування та розвитку освіти в Європейському регіоні є компетентність, центральна ідея якої – формування здатності до найефективнішої і найбільш відповідної ситуації використання знань (від англ. competent – уміння) [61].

Багато внутрішніх проблем нашої країни також буде вирішуватися за рахунок передових наукових досягнень та високотехнологічного втілення національних програм і проектів, реальність яких залежить не стільки від вкладених коштів, скільки від інтелектуального наповнення. «Саме тому, – вважає І. Підласий, – третє тисячоліття вимагатиме кардинальних змін у підвищенні професійного рівня фахівців, насамперед в освіті, де мають бути реалізовані нові концепції і технології, нові підходи до вирішення освітніх завдань на всіх рівнях підготовки, починаючи з дошкільної і завершуючи вузівською» [47, с. 3-8].

В. Пінчук відзначає, що в сучасній педагогіці є два шляхи розвитку теорії навчального процесу. Це:

- модернізація традиційного навчання, його спрямування на ефективну організацію засвоєння визначних соціальних зразків;
- інноваційний підхід до навчального процесу, головною метою якого є особистісний розвиток тих, хто навчається, їхня здатність оволодівати новим досвідом на основі цілеспрямованого формування творчого і критичного мислення, рольового та імітаційного моделювання, пошуку тощо [48, с. 88].

Закон України «Про освіту» визначив метою освіти в нашій державі забезпечення всебічного розвитку людини «як особистості і найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору» [21].

Визначено також пріоритетні напрями реформування дошкільної освіти: розвиток у дитини духовності як домінуючого початку в структурі особистості; своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей; дослідження динаміки стану здоров'я та психічного розвитку дошкільників; інтеграція родинного та суспільного дошкільного виховання; удосконалення освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах з урахуванням особистісних якостей, стану здоров'я, природних задатків дитини. У процесі дошкільної освіти здійснюється всебічний розвиток дитини відповідно до її здібностей, нахилів, інтересів, індивідуальних особливостей, національно-культурних потреб держави і суспільства; формуються основні норми людської моралі, знання про природу, людину, суспільство; набувається життєвий досвід, основи трудового виховання, екологічної культури [49].

Здійснення дошкільної освіти потребує від вихователів та майбутніх фахівців нових знань, нових підходів, нових технологій.

Зважаючи на це, актуальним є Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (державний стандарт), мета якого – визначення вимог до змісту, рівня та обсягу освіти, які є основою оцінки певного освітнього рівня, встановлення норм, які узгоджують інтереси дитини, потреби суспільства щодо освіченості особисті. Об'єктом стандартизації в представленому документі виступає зміст освіти, систематизований за сферами життєдіяльності: «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам», які в єдності відкривають для дитини світ у цілісності і різноманітності [2].

У коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні зазначено, що мовленнєвий розвиток дошкільника визначається мірою сформованості його знань, умінь та навичок, пізнавальних і соціальних мотивів, потреб та інтересів, а також пісихічних новоутворень, які становлять базис його особистісної культури. Високий рівень мовленнєвих досягнень дає йому можливість реалізувати як соціальну, так і інтелектуальну активність у колі однолітків та дорослих людей. Спрямованість на комунікацію, прагнення зрозуміти інших і бути зрозумілим їм змушують дошкільника будувати і перебудовувати мовленнєві висловлювання в таких повних формах, які забезпечують взаєморозуміння.

Розвиток мовлення – складний психічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутого мовлення. Він обумовлений розвитком діяльності спілкування з дорослими їм однолітками. Розширення змісту потреб у спілкуванні спрямовує увагу дитини на нові аспекти дійсності: на пізнання світу людей і взаємин з оточенням, світу природи, мистецтва, предметно-практичної та художньої діяльності. Нові потреби спілкування зумовлюють потребу в нових засобах, які мають допомогти реалізувати нові цілі. Так створюються передумови для збагачення лексики дитини, для більш розгорнутої і повнішої передачі нею своїх думок і переживань. Щоб розвивати мовлення дитини, замало просто пропонувати їй різноманітний мовний матеріал, необхідно ставити перед нею нові завдання, які потребують нових засобів реалізації цілей комунікації [11].

Так, фахівцями було розроблено проект такого комплексу (структура, перелік документів, макети, зразки основних методичних матеріалів) для викладачів педучилищ. Поклавши в основу ці методичні рекомендації, викладач методики розвитку мовлення повинен створити методичне забезпечення викладання свого предмета. Усі матеріали комплексу можна умовно поділити на три розділи – блоки, відповідно до функції, які вони виконують:

Блок 1 – планувальна функція комплексу.

Блок 2 – виконавча функція комплексу.

Блок 3 – професійно-виконавча функція комплексу.

У дошкільній лінгводидактиці досить широко висвітлена проблема формування в дітей зв'язного монологічного мовлення А. Богуш, Н. Виноградовою, В. Гербовою, Е. Коротковою, Т. Постоян, О. Ушаковою, Л.Омелянєнко та ін. Ученими виділено три види мовленнєвих висловлювань, якими оволодівають діти: оповідання, опис та пояснення. Це функціонально-змістові типи мовлення, структурні частини яких по-різному сполучаються між собою. Будь-якому із цих типів мовлення притаманні заголовки, змістова завершеність, тематична єдність, інформативність, цілеспрямованість, інтеграція, структура організації тексту, зчеплення між частинами тексту, між реченнями та всередині них самих, відпрацьованість мовлення щодо стилістичних норм мови [4].

У лінгвістиці зв'язне мовлення визначається як відрізок тексту, що має значну протяжність, розчленовується на більш чи менш закінчені частини і передає завершену тему. Прихильники логіко-граматичного напрямку в лінгвістиці вважають основним у характеристиці зв'язного мовлення єдність та взаємозв'язок змісту і форми мовлення [5].

Психологічні досягнення мовленнєвої сфери проявляються в поведінці, свідомості та самосвідомості, ціннісних орієнтаціях, пов'язаних із людиною. Оцінюючи мовленнєвий розвиток дитини, слід аналізувати не лише формальні показники володіння нею мовними засобами (звуковимовою, словник, граматику), і м комплексне вміння, яке характеризує успішність мовної взаємодії, розвиток зв'язного мовлення, комунікативної компетентності [1].

Психологічна природа зв'язного мовлення, її механізми і процес становлення розглядалися в низці досліджень Л. Виготського, Д. Ельконіна, І. Зимньої, С. Рубінштейна, Ф. Шохіна. Розкриваючи психологічні процеси та засади мовленнєвої діяльності, ці дослідники виокремлюють, насамперед,

мотивацію мовленнєвого висловлювання, розглядають мотив як імпульс, що дозволяє провести відбір слів, а предмет і мета майбутнього висловлювання, на їхню думку, визначають логічну послідовність і синтаксичну правильність мовленнєвого висловлювання [57].

Методистами зв'язне мовлення розглядається як організоване законами логіки, граматики і композиції єдине ціле, що має тему, виконує певну функцію (найчастіше – комунікативну), має відносну самостійність і завершеність, розчленовується на більш чи менш значущі структурні компоненти. Визначено і якості зв'язного мовлення, з-поміж яких нормативним прийнято вважати: мовлення точне, логічне, доречне, стисле, багате, чисте, красиве. У процесі вивчення особливостей зв'язного мовлення дошкільників науковці Г. Леушина, А. Богуш, Є. Михеєва встановили не лише вікові та індивідуальні властивості дитячого зв'язного мовлення, а й розкрили взаємозв'язок між структурою мовлення і а його змістом, а також залежність цієї структури від різних форм спілкування дитини з її співрозмовником [6].

Провідну роль у процесі мовленнєвого розвитку дошкільника відіграє розвиток зв'язного мовлення, оскільки речення є одиницею мови.

Існує два типи зв'язного мовлення: діалогічне і монологічне. Діалог – це розмова двох або кількох осіб. Він складається із запитань та відповідей, що потребують розгорнутих речень, тому що їхній зміст доповнюється мімікою, жестами, інтонацією, а також ситуацією, в якій перебувають співрозмовники. Тому в діалозі багато неповних, номінативних, питальних, кличних речень; значне місце тут посідає розмовна лексика; складні речення зустрічаються рідше, ніж у монологі.

Навчання дітей зв'язного мовлення має велике значення для їхнього всебічного розвитку. К. Ушинський висував як одне з важливих завдань розвитку мовлення дітей – вміння вільно володіти своїм усним мовленням. Це вміння тісно пов'язане із загальним розумовим розвитком дітей, із розвитком їхнього логічного й образного мислення. Розмови, розповіді, перекази

художніх творів впливають на моральне виховання дітей, на виховання таких рис, як дисциплінованість, товариськість, стриманість тощо. Одночасно формуються творчі вміння дітей, розвивається естетичне сприймання, виховується виразність мовлення.

Розвиток із ранніх років логічного мислення і зв'язного виразного мовлення є одним із важливих аспектів підготовки дітей до засвоєння основ наук у школі, коли дитині доведеться користуватися різними формами мовлення. С. Рубінштейн основним в мовленнєвому розвитку дитини виділяє вдосконалення вміння користуватися мовою як засобом спілкування. Вміння брати участь у бесіді, розповіді будуть значною мірою зумовлювати успіхи дитини в навчанні [57].

Однією з основних функцій мовлення, що розвивається в дошкільному віці, є функція спілкування. Встановлено, що ранній і молодший дошкільний вік – це період діалогічного мовлення. Маленькій дитині легше розповісти про щось окремими словами, реченнями, відповідями на запитання, ніж зв'язною розгорнутою розповіддю. На основі досліджень Г. Леушиної було встановлено, що діалогічне мовлення є початковою формою мовлення дитини. Діяльність дитини цього віку здійснюється переважно з допомогою дорослих. Спілкування в конкретній ситуації з приводу тих чи інших дій і предметів здійснюється з допомогою ситуативного мовлення, яке має переважно діалогічний характер. Воно експресивне та уривчасте. Це мовлення являє собою відповіді на запитання дорослого або запитання до дорослих у зв'язку з утрудненнями, які виникають під час ознайомлення з предметами та явищами навколишньої дійсності [19].

На думку С. Ахунджанової, В. Захарченко, О. Коненко, ситуативне мовлення цілком зрозуміле для співрозмовників, але не зрозуміле сторонній людині, яка не знає ситуації. Воно характеризується тим, що дитина розповідає іншому так, ніби її співрозмовнику вже добре відомо те, про що вона говорить. Замість зв'язного викладу вона обмежується окремими

короткими реченнями, широко використовує займенники: він, вона, вони, прислівники: там, тут, це. Ситуативне мовлення характеризується підвищеною експресивністю. Дитина жестикулює, прибирає різні пози, супроводжує власне мовлення мімікою. Основною специфічною рисою ситуативного мовлення є те, що воно має характер розмови. Воно граматично менш оформлене. Діалогічна форма мовлення дітей раннього віку є результатом і разом із тим вираженням недостатньої самостійності дитини, тісного зв'язку її діяльності з діяльністю дорослих.

У дошкільному віці відбуваються суттєві зміни умов розвитку дитини і, насамперед, зміна її стосунків із дорослими. Розвиваються різні види діяльності дітей: творча рольова гра, зображувальна, елементарна трудова та самостійна художня діяльність. Зміна способу життя дитини, виникнення нових стосунків із дорослими і нових видів діяльності приводить до диференціювання функцій і форм мовлення [23, 30].

З'являються нові завдання спілкування, що полягають у передачі дитиною дорослому своїх вражень, одержаних поза безпосереднім контактом із дорослим. Виникає форма мовлення: повідомлення у вигляді розповіді про пережите й бачене. На основі життя в колективі з'являється необхідність домовлятися про загальний задум діяльності, про розподіл функцій і контроль за виконанням правил та інше.

Під впливом розширення кола спілкування і пізнавальних інтересів дитина оволодіває контекстним мовленням, яке вимагає нового опису ситуації, щоб бути зрозумілою без безпосереднього сприймання цієї ситуації. Переказ художніх творів, розповіді про цікаві факти або описування предмета не можуть бути зрозумілі слухачам без зв'язного викладення. Дитина починає сама до себе ставити певні вимоги і намагатися слідувати їм під час складання (побудови) розповіді.

О. Коненко підкреслює, що нові потреби спілкування і діяльності ведуть до інтенсивного оволодіння мовою, її словниковим складом і граматичною

будовою, внаслідок чого мовлення дитини стає зв'язним. Рівень зв'язності мовлення залежить перш за все від завдань і ситуації, в якій відбувається розвиток регулятивної функції. Першими словами-регуляторами поведінки дитини є: «можна», «не можна»; дієслова в наказовій формі типу «йди», «принеси» тощо. Нарешті, дитина навчається користуватися своїм мовленням для планування власної поведінки, з'являється планувальна функція мовлення – найвища форма володіння мовою. До кінця дошкільного віку дитина оволодіває всіма основними формами усного мовлення [31].

Є. Собатович вважає, що особливим типом мовлення дитини є пояснювальне. У старшому дошкільному віці в дитини з'являється потреба пояснити товаришеві зміст гри, будову іграшки тощо. Часто навіть незначне нерозуміння призводить до взаємного незадоволення, конфліктів. Пояснювальне мовлення вимагає певної послідовності викладення, виділення головних зв'язків і відношень у ситуації, яку співрозмовник повинен зрозуміти. Пояснювальний тип зв'язного мовлення має суттєве значення як для формування колективних стосунків дітей, так і для їхнього розумового розвитку. Цей тип мовлення в дошкільному віці тільки починає розвиватися, тому дитині дуже важко вислухати до кінця пояснення дорослого. Вона прагне швидше розпочати гру, відволікається від пояснень умов і правил гри. Пояснювальне зв'язне мовлення, яке необхідне для залучення однією дитиною інших у ситуацію нової гри, дошкільники досить часто замінюють ситуативним. Дитина не може пояснити, чому слід зробити саме так, а не інакше. Вона зосереджує своє пояснення лише на виконавчій діяльності того, кого вона прагне залучити до гри [58].

За даними М. Подд'якова та Н. Кузіної, в умовах спеціального навчання на кінець дошкільного віку діти оволодівають пояснювальним мовленням, яке є необхідною частиною в умовах шкільного навчання [34].

Е. Короткова, І. Синиця, Є. Тихеева, Є. Фльоріна виділяють найрізноманітніші види описових висловлювань залежно від предмета, джерела опису, кількості описуваних предметів і виконуваної функції.

Описова розповідь – це виклад характерних ознак предмета або явища. Частіше зустрічаються описові розповіді фактичного характеру: опис картин, предметів, іграшок. На початку розповіді називається предмет або дії з ним. Різновидами описових розповідей є порівняльні і пояснювальні розповіді. Дошкільників навчають складати опис двох предметів із контрастними ознаками, а також пояснювальні розповіді з елементами розмірковування, доведення, у супроводі показу уявлених дій.

Сюжетна розповідь – це передача подій, які змінюються в часі. В ній обов'язково мають бути дійові особи. Сюжетна розповідь найчастіше має творчий характер. Її героєм може бути сама дитина, якщо розповідається про реальну подію. Найважчі розповіді – творчі, вони проводяться з дітьми старшого дошкільного віку. Дітям треба дати знання про типову структуру таких розповідей:

- спочатку (експозиція) називається герой (або герої), іноді дається опис їхнього зовнішнього вигляду;
- потім розповідається коли, де відбувалася подія (зав'язка);
- далі дія розвивається, встановлюються зв'язки між епізодами, після чого йде закінчення (розв'язка) [12].

Як констатують А. Богуш, Л. Ворошніна, Е. Короткова, В. Моляко та ін.. велике значення в навчанні розповідання має зміст розповіді. Це можуть бути розповіді за сприйманням (опис іграшки, предмета або картини, яку діти розглядають) з пам'яті (про те, що сприйняли до моменту розповідання), розповідь за уявою (придумана розповідь, яка побудована на основі роботи уяви). Розповіді за сприйманням і з пам'яті мають фактичну основу: в них розповідається про речі, події, явища, що реально існують; розповіді за уявою - творчі, які потребують від дитини вміння використовувати власний досвід,

створювати нові образи і ситуації. Творчі розповіді можуть спиратися і на наочну основу (придумати події, які могли б статися або сталися з героєм картини, що виходять за її межі; придумати казку про іграшку), і на словесну (придумати розповідь на запропоновану тему) [7, 39].

У навчанні дітей розповідання застосовуються різні прийоми, основними з яких є:

- зразок розповіді вихователя; план розповіді; складання розповіді за частинами;
- колективне складання розповіді.

Зразок розповіді – це опис предмета, події, явища, доступний для наслідування дітьми як за змістом, так і за формою.

План розповіді – це два-три основних запитання, які визначають зміст і послідовність викладу [28].

А. Богуш вважає, що в процесі заняття план треба поповнювати новими запитаннями; це активізує увагу дітей, дає можливість індивідуалізувати завдання. Щоб полегшити дітям складання розповідей за планом, рекомендується колективний розбір плану. Суть цього прийому полягає в тому, що вихователі, до складання розповідей обговорює з дітьми окремі питання плану, показуючи можливість урізноманітнення змісту розповідей [9, 10].

Описування предметів, іграшок навчають дітей виділяти найхарактерніші ознаки предметів, знаходити для опису точні слова, вирази, відмічати відмінне і схоже в предметах та в процесі їхнього порівняння. Вправи на описування іграшок, предметів готують дітей до проведення ігор на описування. Такі завдання запропонувала у свій час Є. Тихеева. Вона надавали їм великого значення в розвитку точності словника, зв'язного мовлення, логічності мислення, в розширенні кругозору дітей.

Навчання опису іграшок, предметів проводиться в усіх групах дошкільного навчального закладу (з допомогою вихователя за наявності предмета, з

пам'яті). Діти повинні навчитися скла дати «загадки» про предмет або його зображення – описувані найхарактерніші ознаки предмета, не називаючи його, впізнана ти предмет за описом. Крім того, в процесі описування треба вчити дітей порівнювати предмети між собою, виділяючи відмінність між ними, а також спільні ознаки. Описуванню іграшок їм передувати їхнє розглядання, під час якого діти вчаться виділяти деталі і якості іграшок, оволодівають відповідним словником. Вихователь ставить запитання щодо зовнішнього вигляду, якостей іграшки, дій із нею. Діти підбирають порівняння, використовують різноманітну лексику.

Підбираючи матеріал для описування й порівняння, треба пам'ятати про його доступність дітям цього віку. Підбирати матеріал слід відповідно до знань про навколишнє, які визначені Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, Програмою виховання та навчання дітей у дошкільному навчальному закладі пня кожного віку окремо. У старшому дошкільному віці можна вже не давати зразок, а обмежитись лише планом.

На заняттях слід заохочувати спроби дітей привносити власний досвід. Для описування підбираються знайомі дітям предмети, і діти можуть включати в опис свої враження від них.

З метою ускладнення завдань дітям 5-6 років можна запропонувати групу іграшок. Дошкільники повинні не лише описати мри піки, а й точно визначити місце їхнього розташування (попереду, позаду, зліва, справа). Дітям цього віку дають також завдання описувати з пам'яті.

Важливе значення має описування натуральних предметів, знайомих дітям із життєвої практики. Це можуть бути об'єкти природи, знаряддя праці, посуд, швейне та письмове приладдя, різні предмети (ключі, ліхтарик тощо).

Розповідаючи, дитина пояснює призначення предмета, демонструє дії з ним. Про аналогічні предмети діти можуть складати порівняльні розповіді.

Н. Виноградова і А. Богуш запропонували такий прийом як: складання дітьми розповідей-етюдів. Це невеликі образні описи, особливо виразних

об'єктів та явищ природи, творів прикладного мистецтва. Таку роботу вихователь може проводити як на заняттях, пік і на прогулянках [8, 10].

Уміння описувати предмети закріплюється в інших видах тільності (образотворчій, рольових іграх тощо).

В. Запорожець, Л. Гурович, А. Зрожевська надавали великого значення питанням розвитку зв'язного монологічного мовлення. Розглядалися також зв'язки і стосунки героїв твору, розуміння його композиції Важливим є й емоційний аспект сприйняття літературного твору і складання твору з допомогою просторового моделювання [24].

Праці Ф. Сохіної дали новий напрям проблемі розвитку зв'язного монологічного мовлення. Науковець В. Пінчук обґрунтувала необхідність формування усвідомлення явищ мови та мовлення, і це положення стало стрижневим для всіх досліджень, що мають відношення до питань мовного розвитку. Він підкреслював, що побудова зв'язного висловлювання має бути довільною, спланованою, обдуманною. Неодноразово відмічав, що зв'язне мовлення акумулює успіхи дитини в засвоєнні всіх сторін мови, всіх рівнів мовної системи і, виступаючи як кінцева мета мовного виховання, стає необхідною умовою оволодіння всіма сторонами мови: звуковою, лексичною, граматичною [48].

Отже, при аналізі змістових ознак мовлення дитини враховуються як комунікативні, когнітивно-лінгвістичні, так і афективно-вольові і творчі характеристики мовлення. Можна сказати, що психологічна характеристика мовленнєвого розвитку дитини, відбиваючи емоційні, когнітивні, лінгвістичні, вольові, творчі прояви, демонструє психологічні досягнення дошкільника на різних рівнях (поведінка, свідомість, особистість). На сьогодні вивчення проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку знаходиться в центрі уваги різних спеціалістів лінгвістів, психологів, психолінгвістів, педагогів.

Взаємозумовленість базових основ мовленнєвого розвитку дитини, які відображають поведінку, лінгвістичні, особистісні надбання психологічного розвитку дитини, демонструє найважливіший закон потенціювання: вища психічна функція, якою є мовлення, і характеристики досягнень особистісного рівня починають керувати підструктурою психологічних якостей, з яких вони вирости (поведінкою, свідомістю). На жаль, сучасне навчання дошкільників переважно спрямоване на розвиток у них тільки лінгвістичних умінь та навичок, засвоєння норм правильного вживання лексики, граматики, фонетики. У межах такої системи дитина розглядається як об'єкт педагогічного керівництва: вона має діяти за взірцем, наслідувати дорослого. Така діяльність має репродуктивний характер і не спонукає до особистої активності й мовленнєвої творчості, що суперечить основній меті дошкільного виховання – забезпечити розвиток особистості дитини як суб'єкта різних видів діяльності, зокрема мовленнєвої. Тільки особистісний підхід чи мовленнєвого розвитку дитини, який урахував би психологічні чинники цього процесу, дає змогу зняти цю суперечність.

У мовному спілкуванні розглядають соціальний і предметний аспект. Предметна (пізнавальна і практична) сторона мовленнєвої діяльності забезпечує переважно розвиток інтелектуальної активності дитини. Водночас мовленнєва діяльність спрямована на засвоєння норм взаємин з людьми та забезпечує розвиток її соціальної активності. Таким чином, у процесі розвитку зв'язного мовлення формуються якісно різні, проте взаємно необхідні вміння: соціальні, когнітивні, мовні (лінгвістичні). Рівень мовних досягнень дитини залежить від широти та дієвості особистісних, ділових, пізнавальних мотивів спілкування.

Можливість ставити та реалізувати особистісно-значущі цілі діяльності, пов'язані з комунікацією, задовольняє потреби дошкільників у визнанні, підтримці, повазі, любові, активності, нових враженнях. Ця закономірність потребує осмислення нових завдань у сфері мовленнєвого розвитку

дошкільника як мислячої істоти, здатної використовувати знакову (невербальну і мовну) систему з метою встановлення комунікації, сприймання ні передачі інформації [12].

Основні завдання педагогічної роботи з дітьми, які зазнають труднощів у розвитку зв'язного мовлення:

- Забезпечення цілісності та життєздатності різних спільнот людей.
- Розвиток і диференціація емоцій (моральних, інтелектуальних, естетичних), що є основою ціннісних орієнтацій, пов'язаних із людиною та іншими суб'єктами спілкування (світ природи, мистецтва, предметний світ).
- Формування інтелекту й дослідницької діяльності, способів пізнання навколишнього світу.
- Виховання творчих відносин в організації мовної діяльності.

За такого підходу до завдань мовленнєвого розвитку дітей можна:

- зробити висновки про характер розвивальних впливів у дошкільному навчальному закладі, про створення емоційного клімату, активність дітей;
- визначити характер мовленнєвого розвитку дітей різних вікових груп та оволодіння ними відповідними віку нормами мови;
- вести спостереження за змінами в мовленнєвому розвитку дітей у процесі спеціальних формувальних впливів [32].

Монологічне мовлення є організованим видом мовлення, тому воно потребує спеціального виховання. Зв'язне висловлювання засвідчує, наскільки дитина оволоділа словниковим запасом рідної мови, її граматичною будовою, нормами мови і мовлення.

Зв'язність великою мірою залежить від рівня оволодіння побудовою окремих речень, уміння пов'язувати слова й речення. Розвиток зв'язного мовлення неможливо уявити без оволодіння дитиною рідною мовою, засвоєння її звукової сторони, словникового запасу, граматичної будови мовлення.

У лабораторії розвитку мовлення розроблено систему занять, яка враховує всі сторони мовленнєвого розвитку. Ця система ґрунтується на комплексному підході, який полягає в тому, що на одному занятті розв'язуються водночас різні мовленнєві завдання, пов'язані між собою єдиним змістом (хоч сучасна практика вважає, що сполучення завдань потрібно, а єдиний зміст зовсім не обов'язковий). У цій методиці принцип єдиного змісту є провідним, особливо для старшого дошкільного віку. «І хоча цього принципу дотримуються не на всіх заняттях, оскільки він не є самоціллю, – пише О. Ушакова, – ми вважаємо його важливим, адже увага дітей не відволікається на нові персонажі й посібники, а вже на знайомих словах і поняттях проводяться граматичні, лексичні, фонетичні вправи, тоді й перехід до зв'язного висловлювання стає для дитини природним і неважким» [60].

Н. Мелецька розглядає розділи роботи з розвитку мовлення відповідно до основних одиниць мови. «Предметом роботи з розвитку мовлення – пише вона, – є функціонування мовної одиниці, під якою ми розуміємо не просто значення, функцію, роль тієї чи іншої одиниці в системі мови, а призначення, застосування, використання мовних засобів для передачі певного «інтелектуального» чи «логічного» змісту, їхнього використання в напису спілкуванні, реалізацію потенційних властивостей мовних засобів у мовленні залежно від особливостей самих засобів, мети висловлювання, намірів мовця» [37, 38]. Науковець підкреслює, що необхідність взаємозв'язку між різними сторонами роботи з розвитку мовлення не потребує особливих доведень, бо цей взаємозв'язок зумовлений взаємозв'язками між різними мовними одиницями, які існують у мові. На думку автора, існують такі шляхи реалізації цього взаємозв'язку:

Перший шлях: вивчення мовних одиниць.

Другий шлях: розглядання мовних засобів стосовно тексту висловлювання.

Отже, діти, засвоюючи одиниці мови, вчать користуватися певними засобами у своєму мовленні, самостійно будувати висловлювання.

М. Львов виокремлює три лінії роботи з розвитку мовлення: робота над словом, робота над словосполученням і реченням, робота над зв'язним мовленням. Усі ці три лінії взаємопов'язані, вони розвиваються паралельно; водночас вони підпорядковані одна одній: словникова робота дає матеріал для складання зв'язного висловлювання, робота над реченням допоможе побудувати це висловлювання и певній композиції. Саме у зв'язному мовленні зливаються всі мовленнєві вміння – користування словниковим запасом, формулювання речення, складання тексту за логікою та композицією.

О. Ушакова, П.Трифорова розглядають аспекти взаємозв'язку різних мовних завдань (словникової роботи, формування граматично правильного і мовлення, виховання звукової культури мовлення) у розвитку зв'язного мовлення в дошкільнят. Словникова робота, спрямована не лише на збагачення словника, а й на поглиблення розуміння змісту, значення слова, сприяє тому, що діти під час побудови зв'язного висловлювання починають добирати потрібні слова, створювати різноманітні сполучення слів, замінювати слова для уточнення смислу висловлювання. Саме робота над смисловим боком слова розвиває такі властивості зв'язного мовлення, як правильність, точність, виразність, не применшуючи значення роботи над словником для формування осмисленого оволодіння лексичними засобами у створенні самостійного висловлювання [59].

Отже, словникова робота сприяє формуванню вмінь вільно вибирати мовні засоби, які найбільш правильно сполучаються за смислом і точно відображають задум мовця.

Робота над граматичною формою слова і речення, тобто формування граматичної будови мовлення, також пов'язана з розвитком зв'язного мовлення і, передусім, з лексичною роботою У процесі вправ на добір синонімів чи антонімів до заданою слова діти водночас виконують і вправи на узгодження іменників та прикметників у роді, числі, відмінку. Усвідомлення

правильних граматичних форм веде до правильного їхньою вживання у зв'язному висловлюванні.

Зв'язність викладу тексту залежить від таких елементів звукової культури мовлення, як чітка дикція, темп, гучність, і правильність вимови, інтонаційна виразність. За відсутності цілеспрямованої роботи над інтонаційною виразністю мовлення дітей характеризується монотонністю, а це веде до його нерозбірливості, таке висловлювання важко назвати зв'язним.

Виникає необхідність підвищення професійної грамотності вихователів у царині дитячої психології та дошкільної дидактики пов'язаної з вибором цілей, прийомів, методів, одиниць мовленнєвого розвитку, важливо пам'ятати про зміну видів діяльності за форм їхнього проведення, щоб кожна ситуація допомагала дитині вирішувати питання мовної комунікації. Взаємозалежна система «людина – ситуація» – предмет постійного аналізу, осмислення і творчості дитини. Перш ніж вона почне розв'язувати завдання які стоять перед нею на будь-якому занятті, дитина повинна вирішити міжособистісні питання мовної комунікації.

Таким чином, центральним питанням педагогічної технології є мовленнєвий розвиток, який забезпечує формування проектної та організаційної грамотності дитини.

Важливість своєчасного розвитку мовлення як розвиненої здатності дитини вбачається також у тому, що воно є найпершим проявом серед фундаментальних базових здібностей. Тому повноцінний мовленнєвий розвиток пробуджує безліч різних видів спеціальних здібностей дитини. Мовленнєва здібність є ніби каталізатором, механізмом запуску всіх талантів людини, якщо природа подарувала передумови, а соціальне оточення зуміло їх побачити, підтримати та допомогти розвинути. Цей механізм взаємозбагачення психічного розвитку дитини та проявів усіх форм активності описує психологічна категорія ампліфікації.

Отже, ця важлива проблема має багато відкритих питань та чекає на своїх дослідників. Але практична цінність цього закону розвитку мовлення завжди в полі уваги педагогів та психологів, роботи яких спрямовані на пошук такої розвивальної моделі, яка б могла забезпечити дитині можливість прояву різноманітних здібностей, творчого вибору та якісних змін діяльності від репродуктивного до творчого рівня. При формуванні вмінь будувати зв'язне висловлювання ми повинні враховувати взаємодію різних факторів – фонетичних, лексико-семантичних, граматичних, кожний з яких має свої особливості й засоби організації. Орієнтиром ефективності такої педагогічної моделі є розвиток здібностей та відповідні зміни, які характеризують повноцінно розвинену особистість.

Гуманізація педагогічного процесу, пов'язана із забезпеченням прав педагогів на незалежний пошук власних методів роботи з дітьми, зумовила появу різноманітних і варіативних програм, в основі яких лежать нові погляди на дитину та розвиток, широке застосування авторських технологій кращих вітчизняних та зарубіжних систем виховання, оновлення змісту освітнього процесу.

Отже, є підстави вважати, що в студентів, а також вихователів ЗДО слід формувати потребу в пізнанні та вміння розвивати зв'язне мовлення дітей дошкільного віку через науково-практичну діяльність.

1.2. Використання творів живопису у освітньому процесі закладів дошкільної освіти

У світовій науці на сьогоднішній день освітнє значення мистецтва набуло соціокультурного змісту і стало одним із провідних чинників розвитку особистості. В. Іванов, Т.Піроженко вважають, що мистецтво дає людині унікальну можливість пережити чужий досвід, зберігаючи власну автономність, і зумовлює таку універсальну самовизначеність кожній людині,

якої та не досягла, користуючись тільки засобами й інструментами логічного пізнання [50].

У субсфері «Світ мистецтва» Базового компонента дошкільної освіти в Україні розкрито зміст освіти дошкільника за основними для цього віку видами мистецтва – образотворчим, музичним, театральним, літературним. Кожне з них саме по собі важливе для становлення особистості дошкільника, його художньо естетичного розвитку, виховання основ смаку. Синтез мистецтв ще більше посилює, урізноманітнює вплив на дитину, розкривав перед нею життя в його різноманітності та красі.

Важлива складова системи естетичного виховання – мистецька діяльність дошкільника, яка об'єднує різні види образотворчої діяльності, а також словесну творчість. У ній узагальнено весь життєвий досвід дитини – чуттєвий, ціннісний, моральний, естетичний, пізнавальний, трудовий тощо. Основна мета естетичного виховання – виховання культури почуттів – як точних і моральних, так і спеціальних (почуття лінії, форми кольору, ритму, композиції, інтонації тощо).

Специфіка ознайомлення дошкільника з мистецтвом полягає в поєднанні з будьянням дитячої фантазії, нескінченним рядом художніх образів. Самобутність останніх визначає мистецьку цінність духовних і рукотворних витворів, становить суть дитячої творчості. Головне завдання – розвинути в дитини сприйнятливості як базову особистісну якість, прищепити здатність «приймати», «передавати», «трансформувати», тобто бути споживачем і творцем культури.

Отже, послідовність освітнього впливу мистецтва має такий вигляд:

виховання емоційно-чуттєвої сфери

засвоєння елементарної інформації

оволодіння вміннями та навичками

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (сфера «Культура», субсфера «Мистецтво») є вихідним для шкільної освітньої галузі «Художня культура», в основі якої лежить принцип інтеграції (гармонійного поєднання на заняттях і в різних життєвих ситуаціях музичних, літературних фрагментів, живопису, поезії) [2, 17, 18].

Відомо, що формальні знання не можуть бути єдиною і вичерпною основою становлення людської свідомості та розвитку особистості. Не менш важливими є чуттєві форми осягнення дійсності, які допомагають усвідомити її іманентне багатство, спонукають до ціннісного переживання явищ навколишнього світу і самої себе. Такими формами пізнання, як зазначає О. Рудницька та О.Рубан, володіє мистецтво, котре потребує від людини і здатності відчувати красу твору, і водночас осмислювати власні переживання, вести художній діалог у площині особистісного досвіду [55, 56].

А. Омеляненко та Т. Постоян виділяють такі дидактичні функції творів мистецтва:

- *Інформаційна функція*, яка обумовлює передачу початкових знань одних людей іншим. Твори образотворчого мистецтва, які є продуктами творчості, за своєю природою мають нові ідеї, наукові знання, відкриття і таким чином є джерелом певної інформації.
- *Ілюстративна функція* творів образотворчого мистецтва більш широко використовується в дидактиці, тому що більшість художників беруть тематику своїх творів із літератури. Ілюстративна функція малюнків, живопису підсилює сприймання персонажів літературних творів, робить їх більш реалістичними та достовірними.
- *Мотиваційна функція* спрямована на творчу діяльність та дієвість творів образотворчого мистецтва різних напрямів. Особливість мотивів визначається перш за все тим, що, крім функцій спонукання та спрямування діяльності, вони надають її суб'єктам той чи інший об'єктивний, особистісний зміст, що є основою будь-якої творчої діяльності.

- *Сенсорна функція.* На основі чуттєвих уявлень відомий вітчизняний психолог О. Запорожець запровадив до наукового обігу термін «сенсорні еталони», які розглядав як систему чуттєвих якостей предмета, людини і які є взірцем для досліджень об'єктів у їхній певній єдності та завершеності.

- *Евристична функція* творів мистецтва пов'язана з організацією процесу продуктивного творчого мислення. Розглядається сукупність властивих людині механізмів, що породжують рішення творчих завдань [43, 44].

Враховуючи функції мистецтва, ми вважаємо за необхідне використання творів живопису в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Л. Бутенко, О.Половіна, Г. Підкурманна, Ю. Хижняк підкреслюють, що вплив краси в дошкільному віці на ніжну душу дитини величезний. А якщо навчити дитину бачити й розуміти її, аналізувати, співвідносити, обмірковувати її, насолоджуватися нею і боротися за неї чи створювати власними руками, вона виросте цілком гармонійною розвинутою людиною, яка зробить такими ж свої стосунки іншими людьми, свою роботу [46, 51].

Щоб співвіднести реальну обізнаність дітей з образотворчим мистецтвом оптимально до віку, визначити міру компетентній її дітей дошкільного віку, доцільно звернутися до показників художнього розвитку дитини, її обізнаності з творами живопису, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні. Там сказано, що випускник дошкільною навчального закладу повинен:

- мати уявлення про особливості образотворчого мистецтва як візуального, відрізнити його від інших;
- знати спільні та відмінні риси основних видів образотворчого мистецтва (живопис, графіку, скульптуру, архітектуру, декоративно-ужиткове);
- визначати основні жанри образотворчого мистецтва, (пейзаж, портрет, натюрморт, побутовий жанр);
- орієнтуватися в основних засобах вираження настрою, вміти їх характеризувати (лінія, колір, композиція, ритм);

- уміти виражати свої почуття кольором, композиційним рішенням, послідовністю, формотворенням;
- знати характерні особливості засобів художньої виразності;
- продукувати ідеї, експериментувати, досліджувати;
- застосовувати досвід та знання в повсякденному житті;
- виявляти естетичне ставлення до життя;
- ціннісно ставитися до продуктів образотворчої діяльності;
- мати художні пріоритети, жанрові вподобання.

Щоб сформувати в дитини перед вступом до школи необхідні вміння, знання, навички, потреби, ставлення, педагог повинен створити для цього належні умови, вирішити цілий ряд тих освітніх завдань: розвивати у вихованців спостережливість, уміння порівнювати, відгукуватися на красу; ознайомлювати з творами образотворчого мистецтва; формувати ні піни і у позицію при сприйнятті творів мистецтва [33. 36].

Особливу роль у вихованні та навчанні відіграє розвиток у дошкільників художнього сприймання під час ознайомлення з творами живопису. Важливо звернути увагу дітей на емоційний зміст картини, засоби, з допомогою яких художник передає настрої героїв, стан природи [14, 15].

Діти дошкільного віку бачать живопис дещо по-іншому, ніж дорослі, але бачать і розуміють на своєму рівні, висловлюючи при цьому свою думку, враження. На нашу думку, твори живопису є одним із засобів розвитку зв'язного мовлення, який відбувається під впливом естетичного сприймання, почуттів і є природним. Саме твори живопису є основним фундаментом розвитку мовлення в дітей, мають розвивальний та виховний вплив на дитину, необхідні дорослі - посередники між мистецтвом і дитиною.

Дослідженнями З. Істоміної, Е. Короткової, Н. Орланової доведено, що ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку є твори живопису. Вони викликають у дітей бажання поговорити про зображену

ситуацію, природу, персонаж, це нашоухує їх на розповідь, активізує досвід, у дітей з'являється потреба висловитись, розповісти про свої спостереження, враження. Відбувається складна розумова діяльність, у якій мають місце аналіз, синтез, порівняння, умовивід [3, 10].

За допомогою художніх картин здійснюються і виховні завдання. У роботах К. Ушинського та Л. Ворошніної підкреслюється важлива роль творів живопису в навчанні дітей розповіді [14].

Л.Зданевич, Н. Погрібняк вважають, що картина стимулює дітей до складання розповіді, мовчазне розглядання творів живопису, на її думку, неможливе. Розглядаючи репродукцію картини, дитини весь час говорять. Свої враження дитина охоче передає в мовленні, радили частіше розмовляти з дітьми за змістом художніх картин, це навчить їх самостійного складання розповіді й рекомендують використовувати картини для складання творчих розповідей і розповідей із власного досвіду [22].

Розвиток зв'язного мовлення за репродукціями картин не можна розглядати ізольовано від особливостей сприймання дітьми картини. Сприймання – досить складний психологічний процес. Процесу сприймання присвячено праці С. Рубінштейна, О. Запорожця, Г. Люблінської, Г. Овсепян та ін. Дитина повинна навчитися правильно співвідносити зображене з тим, що вона передає, і розповісти про нього [35].

У вітчизняній та зарубіжній психології по-різному пояснюються особливості сприймання та розуміння дітьми змісту картин. Водночас спільною для всіх підходів є певна періодичним в розвитку готовності дитини до сприймання картини, в якій можна визначити три стадії: називання, або перелік, опис та інтерпретація.

Учені визначають низку чинників, що впливають на глибину та адекватність сприймання дітьми картин, а саме: рівень розвитку художньо-естетичного сприймання дитини, її життєвий та художній досвід, доступність

для розуміння змісту і тематики картини, а також правильна організація роботи.

Н. Гавриш у своїх працях твори живопису виділяє як один із головних атрибутів освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі. Вона розкриває переваги перед іншими дидактичними засобами в схематичній формі (див. табл. 1. 2. 1.). Науковець зазначає, що картини необхідно застосовувати як засіб розумового (ознайомлення з довкіллям, розвиток уяви, сприймання, уваги, мислення, мовлення, формування інтелектуальних здібностей, сенсорний розвиток), естетичного (розвиток художньо-естетичного сприймання, формування естетичної чутливості, збагачення емоційно-чутливої сфери) та мовленнєвого (розвиток художньо-комунікативних здібностей, стимулювання ініціативи висловлювання, опанування різних типів зв'язного мовлення) виховання [15].

Таблиця 1. 2. 1.

Переваги картин перед іншими дидактичними засобами (за Н. Гавриш)

Розвиває «сприймання почуттів» (Я. Коменський)	Розвиває спостережливість (К. Ушинський)	Сприяє розвиткові розумових процесів
Сприяє формуванню конкретних умінь (С. Русова)	КАРТИНА	Збагачує чуттєвий досвід (Є. Смирнова)
Розвиває зв'язне мовлення дітей	Розвиває діалогічне, монологічне мовлення	Ініціює мислення та мовлення

Отже, головне – не технічні вміння, а базис особистісної культури дошкільника, закладений образотворчим мистецтвом як одним із найвпливовіших на свідомість і поведінку. Теоретичний аналіз філософських, психолого-педагогічних, художніх праць дозволяє зробити висновок, що твори живопису виступають як один із засобів розвитку зв'язного мовлення

дітей старшого дошкільного віку, про що свідчать методичні та наукові розробки.

Ми вважаємо, що професійна підготовка педагогів до використання творів живопису як засіб розвитку зв'язного мовлення дошкільників передбачає ознайомлення їх із творами живопису, що мають бути застосовані в дошкільній освіті, змістом та методикою втілення в практику роботи.

Методикою навчання дітей розповідання за репродукціями картин займалися А. Бородич, Н. Гавриш, Е. Короткова, Л. Калмикова, Л. А. Омеляненко, Т. Постоян, Л. Порядченко та ін. [26, 27].

Діти п'яти років мають значний досвід, багатий словник, уміють описувати предмети, іграшки, встановлювати причинні зв'язки між предметами та явищами. Від них треба вимагати вміння не тільки розповідати за змістом репродукції, складати описову та сюжетну розповідь, а й виходити за межі зображеного художником, пов'язувати зміст картини із власним досвідом.

У методиці розвитку зв'язного мовлення дошкільників Н. Гавриш виокремлює кілька видів занять зі складання розповіді за змістом картини, які подаються за ступенем ускладнення.

1. Складання розповіді – опису предметної картини.
2. Складання сюжетної розповіді за змістом картини.
3. Порівняльний опис двох картин.
4. Складання розповіді за пейзажною картиною чи натюрмортом.

Методика проведення кожного із цих видів занять має свою специфіку, проте обов'язковими є структурні частини – організація сприймання, розглядання дітьми творів живопису та навчання розповідання за їхнім змістом. Продуктивність другої частини заняття цілком залежить від результативності першої, тобто від того, наскільки ефективно був організований процес сприймання. Отже, щоб правильно керувати розумовою та мовленнєвою діяльністю дітей на цих заняттях, педагог має оволодіти

методикою навчання дітей сприймання творів живопису та методикою навчання розповіді за змістом [15].

Значну роль відіграє підготовка дітей до розгляду й описування картин. Дійовим прийомом є вступне слово педагога перед показом картини або коротка вступна бесіда, в якій доречно дати стислу інформацію про життя і творчість художника – автора, про її жанр, а потім актуалізувати знання дітей про пори року, людські взаємини тощо, тобто ті, які налаштовують на сприймання картини. Звернення до власного досвіду дітей активізують мислительну та мовленнєву діяльність дошкільнят, спонукає їх до прояву ініціативи. Одне із центральних місць у структурі заняття посідає бесіда за репродукцією картини, що проводиться після її мовчазного розглядання дітьми, вихователь ставить запитання.

Запитання – майже єдиний методичний прийом, який застосовують вихователі в першій частині заняття.

Дітям дошкільного віку важко перебувати тривалий час у статичному положенні, як цього вимагає бесіда за запитаннями.

Численні спостереження та аналіз роботи вихователів дали змогу Н. Гавриш виокремити типові помилки в організації процесу сприймання дітьми репродукції картини та розвитку зв'язного мовлення:

- Запитання добираються за принципом «Чим більше, тим краще». Важлива не кількість запитань, а їхня різноманітність.
- Переважна більшість запитань є запитаннями про очевидне, тобто має репродуктивний характер. Надмірне захоплення ними гальмує процес мислення, гасить інтерес до твору живопису.
- Запитання за змістом картини мають збуджувати думку. Дітям хочеться відчувати себе розумними, їм до вподоби усілякі несподіванки, загадки. Саме пошукова діяльність найприродніша для дошкільного віку. Отже, не варто зловживати запитаннями про очевидне. Запитання мають спонукати вихованців шукати відповідь через аналіз побаченого.

- Вихователі часто ставлять типові, трафаретні запитання, пов'язані з констатацією того, що зображено на картині, і а встановлення найпростіших зв'язків між елементами зображення.

Шаблонні, трафаретні запитання за змістом картини роблять хід заняття від початку приреченим на невдачу: стає неможливою і недоречною будь-яка ініціатива, зайвими виявляються активність та самостійність, оригінальність думки дітей. У такому пасивному інтелектуальному, емоційному стані навряд чи варто чекати від дітей цікавих власних розповідей. Вони наслідують зразок вихователя та, нудьгуючи, чекають закінчення заняття.

Велике значення необхідно приділяти проблемним запитанням, що спонукають до пошуку відповіді на самій репродукції картини, до аналітичних дій, які знаходять вихід у самостійному судженні про твір живопису. Розгорнута відповідь стає природним результатом інтелектуально-мовленнєвої роботи: дитина мислить і висловлює свою думку не шаблонно, бо це її власна думка, для формулювання якої вона має сама дібрані мовні засоби.

Вихователь (після моменту мовчазного розглядання картини) не поспішає із запитаннями, даючи дітям можливість вільно висловити свої враження, думку з приводу зображеного.

Різноманітні ігрові прийоми, емоційно-образні пластичні етюди, творчі завдання тощо допоможуть активізувати процес сприймання, мовлення [45].

Використання варіантів ігрової вправи допомагає зберегти інтерес до картини (твору живопису), забезпечує умови для ініціативи розумових та мовленнєвих дій.

Бесіду зі старшими дошкільниками пропонують починати з аналізу первинної назви чи пошуку більш вдалої, більш точної назви картини. Такий прийом дає змогу зрозуміти, оцінити твір живопису в цілому, щоб перейти до детального його розгляду.

Запитання щодо дій та характерів персонажів допомагають дітям виокремити частини репродукції картини, сприяють уважнішому її розгляданню. Ефективним прийомом є творчі завдання – «віртуальні діалоги», – яке допомагає уявно увійти в ситуацію, зображену на картині. Застосувавши прийом сполученого мовлення (дорослий починає фразу, а дитина її продовжує), педагог допомагає дітям добирати репліки, підтримувати діалог.

Найскладнішими для дітей є запитання, пов'язані з оцінкою емоційного стану, з описом настрою, особистісних якостей персонажів, що пов'язано з недостатністю в словниковому запасі слів та словосполучень на визначення емоційного стану. Стимулюючим моментом у цьому разі можуть бути пластичні етюди – дітям пропонують спочатку повторити рухи, міміку, позу героїв твору живопису, спробувати увійти в їхній стан, а потім розповісти про це [16, 25, 53, 54].

Ефективним доповненням бесіди за змістом твору живопису є модифікована Н. Гавриш методика сприймання зображеного на картині різними органами чуттів, розроблена російськими науковцями І. Мурашківською і Т. Сидорчук. Методику побудовано на принципах теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ). Вона спрямована на формування в дітей умінь сприймати зображення через уявні можливі відчуття від зіткнення з різними об'єктами й на навчання передавати свої враження у зв'язному висловлюванні.

Послідовність вправ за цією методикою така:

1. Виокремлення об'єктів, зображених на картині: «Як справжнім дослідникам, вам подобається все вивчати, розглядати, слухати. Якщо так, то ваша рука може швидко й легко перетворитися на зорову (або слухову) трубу. Її треба тільки скласти так, щоб утворилася трубка. А тепер спробуймо подивитися крізь цю трубу та назвати тільки один предмет на картині – великий він чи малий, все одно».

2. Встановлення різного рівня залежностей між об'єктами: Ви, як справжні дослідники, вже вмієте побачити на картині найдрібнішу, найнепомітнішу річ та назвати її. Проте ніщо не існує саме по собі. Усе із чимось пов'язане. Спробуйте поєднати два будь-які предмети, зображені художником, визначити зв'язок між ними, встановити, чому вони важливі один для одного.

3. Уявлення об'єктів через сприймання їх різними аналізаторами: «Уявіть, що наша картина незвичайна, і до неї додаються спеціальні навушники (або рукавички), через які можна почути всі звуки (або доторкнутися до будь-чого) на картині. Тож «послухайте» уважно і скажіть, що ви почули».

Останній етап можна використати як самостійний, запропонувати дітям зосередитися на окремих об'єктах, зображених художником, придумати уявні варіанти «почутих» звуків і слів (аналогічно – ароматів, відчуттів тощо), імітувати їх, придумати діалог від імені персонажів. Виконання цих творчих завдань забезпечить рівень інтелектуальної, емоційної, мовленнєвої активності, дасть змогу підтримувати протягом усього заняття гарний настрій та інтерес дітей до процесу сприймання і що важливо, бажання розповісти про свої враження.

А. Богуш, Н. Орланова, Н. Зеленко, В. Лихолєтова та ін.. зазначають, що внесення елементів творчості в розповідь за твором живопису є одним із підготовчих етапів навчання творчого розповідання на словесній основі. А. Богуш наголошує на необхідності застосування принципу індивідуального підходу до дітей у навчанні розповіді. Важливо пам'ятати про можливості окремих дітей, варіювати прийоми навчання розповіді, поєднувати її із завданнями, яке ставиться всім дітям. Так під час складання розповідей дітям важко дається логічний, повний і образний опис зображеного. Опис – один із різновидів усного мовлення [10].

Л. Калмикова, Л. Порядченко визначають проблеми, які виникають у навчанні дітей опису і чим вони спричинені. Про це йдеться в статті «Розвиток описового мовлення» (психолінгвістичний аспект), де висвітлені

особливості описового мовлення дітей. У своїх працях вищезазначені дослідники виділяють зокрема:

1. Відсутність (повна чи часткова) у мовленні дітей логіко синтаксичних зв'язків.
2. Підміна описових характеристик.
3. Діти майже не використовують описові прислівники для характеристики зображеного.
4. Вживання надмірної кількості однотипних конструкцій найчастіше – прості непоширені, рідше – поширені речення.
5. Рідко вживають означення при додатках, адже не можуть вчасно побудувати цю конструкцію подумки і зв'язно передати словами.
6. Рідко використовують у складносурядних реченнях сполучники «а» та «але». Найчастіше замінюють їх сполучником «і», виділяючи зміст лише інтонаційно.
7. Майже не вживаються дітьми для опису номінативні та безособові речення.
8. Майже не вживається в мовленні дітей відношення належності та об'єктивності, що виражається граматичним зв'язком керування.
9. Нерідко дитина не спроможна дібрати необхідні слова для описування зображення і підміняє їх жестикуляцією та мімікою [26, 36].

Твори живопису є визначальним засобом, який надає можливості виправити ці помилки і труднощі.

А. Зрожевська пропонує ввести в практику роботи педагога такі групи методів навчання дошкільнят описового мовлення за творами живопису:

1. Методи сприймання та осмислення значень в описових і словосполученнях та реченнях.
2. Методи збагачення мовлення словосполученнями та реченнями.
3. Методи активізації (побудови) дитячих висловлювань.

Провідну роль у навчанні дитини будь-чого відіграє відповідний зразок для наслідування. У методиці розвитку мовлення дітей провідним прийомом навчання опису та розповідання за твором живопису традиційно вважається зразок розповіді, опису вихователя. У навчанні старших дошкільників зразок використовують лише в поодиноких випадках, коли того вимагає ситуація. У методичній літературі велике значення під час навчання дітей розповідання за творами живопису приділяється складанню плану розповіді. Спочатку педагог разом із вихованцями детально аналізує складений ним план, потім пропонує скласти план самостійно, тобто здійснюється поступовий перехід від повного наслідування зразка до усвідомлення або напівсвідомого наслідування алгоритму дій, самостійного складання розповіді.

Хоча застосування зразка як прийому навчання дошкільнят є логічними, проте вихованці бувають так «прив'язані» до нього що не можуть обійтися без зразка навіть у старшому дошкільному віці. Тож, з одного боку, зразок як орієнтир відіграє позитивну роль, а з другого, надмірне захоплення ним гальмує самостійність думки й ініціативу дитини [20, 24].

Не відмовляючись від застосування зразка, Н. Гавриш пропонує використовувати структурно-логічну схему описової та сюжетної розповіді (розроблену Л. Шадріною), супровідне мовлення і розповідь командами.

Перевага супровідного мовлення полягає в тому, що, незалежно від підготовки, рівня розвитку її зв'язного мовлення, складання розповіді за твором живопису завжди буде позитивним – і це надихає дитину на подальшу роботу.

Важливо, щоб допомога вихователя була лише тлом, з'єднувальним ланцюжком, який допомагає поєднати окремі слова у зв'язні речення, судження та не гальмує самостійність дитини.

Розповідання командами – один із найрезультативніший способів навчання дітей розповідання. По-перше, дитина не почувается самотньою. Діти в команду об'єднуються за бажанням та особистими симпатіями, що надає

впевненості кожному учасникові. По-друге, власна участь кожного члена команди відповідно, буде меншою, посилюючою навіть для тих, які не впевнені в собі. По-третє, беруть участь майже всі діти. Жодна команда не повторює повністю своїх попередників, а придумує щось своє [15].

Ми вважаємо, що саме професіоналізм вихователя, знання методик, використання нових наукових розробок, постійна самоосвіта та самовдосконалення є головною запорукою розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Методика навчання складання розповідей за творами живопису постійно збагачується новими творчими знахідками педагогів, цікавими методами та прийомами керівництва мовленнєвою діяльністю дітей. Для того щоб твори живопису сприяли розвитку зв'язного мовлення дітей, вихователь повинен знати, які художні картини доцільно використовувати в закладі дошкільної освіти. Допоможуть вихователю в цьому твори живопису, визначені в орієнтовному переліку картин українських художників, запропонованому А. Богуш, С. Белкіна, Н.Гавриш, І. Мурай, Т. Постоян та ін., які є джерелом інформації про видатних і маловідомих українських художників, ознайомлення дітей із творами живопису, а також містять орієнтовні конспекти занять тощо [4, 41, 45].

1.3. Підготовки вихователів до роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами творів живопису

Вивчення й аналіз роботи закладів дошкільної освіти свідчать про те, що недостатня увага приділяється саме проблемі розвитку зв'язного образного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису. Результати анкетувань, бесід із вихователями ЗДО показали недостатній рівень усвідомлення ними значення творів живопису. Найскладнішим для вихователів виявилось практичне використання творів живопису як засобу розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Ефективна робота з

розвитку образного мовлення вимагає розуміння педагогами таких суміжних понять, як мовлення, образність, словесний образ, виразники образності. Мовлення – це діяльність спілкування, вираження, впливу і повідомлення посередництвом мови, це мова в дії. Кінцевою метою розвитку мовлення є формування культури мовлення – це дотримання ustalених мовних норм усної і писемної літературної мови. Культура мовлення характеризується низкою якісних ознак: змістовність, багатство, доречність, чистота, точність, логічність і послідовність, виразність і образність. Отже, образність є однією з ознак культури мовлення [35]. Образ – це результат та форма відображення предметів і явищ матеріального світу у свідомості людини. Образи бувають: зорові (візуальні), слухові, нюхові, дотикові та смакові. Відповідно, поняття «відображення» становить змістовий результат, психічний образ, який відповідає сутності об'єктів і виступає у формі наукового поняття чи художньої інтуїції [9]. Образ, що сприймається людиною через слово, є словесним образом, тобто створений зі слів і посередництвом слова. У словесному образі використовуються морфеми, що підсилюють лексичне значення додатковими емоційно-експресивними й оцінними відтінками. Через словесний образ сприймаються вторинні ознаки слова і в результаті такого додаткового експресивного смислу первинне значення слова змінюється і стає рухливим та різноаспектним.

Образність виступає однією з комунікативних якостей мовлення і належить до його художньої виразності. Слід зауважити, що в педагогічній літературі поняття «образність» та «виразність» розглядаються як синоніми. Під виразністю мовлення розуміють вміння яскраво, переконливо і стисло виражати свої думки й почуття; уміння своєю інтонацією, вибором слова, побудовою речення впливати на слухача. Отже, образність мовлення – це якість виразного мовлення, що характеризується здатністю викликати в уяві наочно-чуттєві уявлення з допомогою спеціальних засобів, в основі яких лежить асоціативність (передання ознак одного предмета через ознаки

іншого). Образність художнього мовлення досягається широким використанням метафоризації: епітетів, порівнянь, метафор тощо [4].

Г. Люблінська наголошує на тому, що яскрава образність і при цьому конкретність дитячого мислення пояснюється насамперед бідністю дитячого досвіду. Вона використовує наочний одиничний образ з усіма ознаками й рисами, як загальними для всіх однорідних предметів, так і тими індивідуальними особливостями, які притаманні тільки конкретному предмету [35].

Отже, вчені підкреслюють взаємозв'язок образотворчої, художньої і мовленнєвої діяльності, які об'єднують образ і образне мовлення. З огляду на це пропонується модель удосконалення професійної підготовки вихователів до розвитку зв'язного образного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису. Модель може бути реалізовано під час проведення системи спеціальних методичних заходів із проблеми «Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису». Розширити та поповнити знання педагогів із цієї проблеми можна через проведення різноманітних форм методичної роботи, а саме: семінарських занять, семінарів-практикумів, консультацій, бліц-вікторин тощо. Організовуючи різноманітні форми роботи з педагогами з означеної проблеми, слід звернути увагу на вирішення таких завдань:

1) з'ясувати, чи розуміють вихователі важливість розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку та використання творів живопису;

2) визначити, чи застосовуються на практиці твори живопису як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку;

3) визначити критерії, показники та рівні обізнаності вихователів із творами живопису;

4) визначити рівень розвитку зв'язного мовлення та описової розповіді дітей дошкільного віку [50].

З реалізації цих завдань пропонується провести анкетування вихователів. Після проведення методичних заходів доцільно організувати творчу групу з проблеми «Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису». У процесі проведення методичних заходів і засвоєння особливостей розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису вихователі мають розширити такі знання:

- лінгводидактичні підходи до розвитку зв'язного монологічного мовлення;
- проблеми розвитку зв'язного мовлення в сучасній дошкільній методиці;
- твори живопису як засіб розвитку зв'язного образного мовлення дітей дошкільного віку;
- методика використання творів живопису;
- життєвий і творчий шлях художників.

гармонійному поєднанні з теоретичною практична підготовка вихователів до розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку передбачає формування таких умінь: орієнтуватися в інформаційному потоці; добирати репродукції картин відповідно до вимог; толерантно оцінювати смаки дітей; проводити заняття з розвитку зв'язного мовлення засобами творів живопису відповідно до методики; проводити консультації для батьків; добирати інформацію для створення інформаційного банку.

Система роботи з проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису, а зокрема пейзажних картин, забезпечить удосконалення професійної підготовки вихователів.

Художньо-педагогічне спілкування за творами живопису – емоційна взаємодія дитини і дорослого під час комунікації за картинами, спрямована на розвиток естетичних почуттів та формування на їх основі естетичного ставлення до природного та соціального довкілля. Така форма освітньої взаємодії спрямована на реалізацію таких завдань:

- викликати в дітей емоційне ставлення до об'єктів та явищ, що зображені у творах живопису;
- сприяти виникненню асоціативних зв'язків між змістом картини та життєвим досвідом дітей;
- розвивати естетичне бачення реальних об'єктів і явищ;
- розвивати уяву, креативність, мовлення, формувати елементарні вміння сприймати засоби виразності (колір, форму, перспективу, світлотінь тощо);
- розвивати здатність отримувати естетичне задоволення від споглядання краси, підтримувати інтерес до подальшого сприймання краси життя [29].

Спілкування розпочинається з розглядання картини. Добре, коли воно відбувається в супроводі музики. Мелодія допомагає домалювати те, що неможливо передати фарбами: шелест листя, дзюрчання води, спів птахів тощо.

Мистецький аналіз картини та інформація про художника подається в легкій формі та гармонійно вплітається дорослим у діалог чи полілог. Вихователь може використовувати у своєму мовленні мистецькі терміни «колорит», «світлотінь», «перспектива» тощо, але вимагати від дітей їх використання не слід.

Засоби активізації комунікації за картиною:

- бесіди («Навіщо художники пишуть картини?»);
- ігрові ситуації («Я – художниця», «Кому ти хочеш розповісти про картини?»);
- ігрові завдання, вправи, творчі монологи («Що тебе зацікавило?», «Про що ти думаєш, коли дивишся на картину?»);
- Екскурсії (реальні або віртуальні) до музею, картинної галереї, на виставку («Картини збирають людей»).

Окрім засобів активізації комунікації за картиною доцільно включати в роботу і прийоми активізації комунікації за картиною:

- ігрова вправа «Відгадай»: дитина описує предмет, зображений на картині, а дорослий відгадує, називає і показує його і навпаки;

- ігрове завдання «Добери слово»: «Яка ця картина? «Тепла» чи «холодна»? Весела чи сумна? «Голосна» чи «тиха»?»; ігровий прийом «Домислювання»: можна разом придумати події, які могли відбутися до і після тих, що зображені на картині;
- ігрова вправа «Що ми бачимо, чуємо, відчуваємо, переживаємо?»;
  - прийом «Входження в картину»: уявити, що ви опинилися всередині зображеного пейзажу чи інтер'єру, прислухатися до своїх відчуттів, звуків, ароматів довкола тощо [33].

Основою художньо-педагогічного спілкування є запитання, що апелюють до почуттєвої сфери дитини та формують основи розуміння мови живопису.

Пропонуємо орієнтовні запитання за картиною:

- До якого жанру належить ця картина?
- За якими ознаками можна визначити жанр картини?
- Як художнику вдалося передати настрої картини, персонажа?
- Як, лише дивлячись на картину, можна дізнатися, що художник зобразив на полотні – дощ, вітер, воду. радість, смуток?
- Які почуття викликає картина?
- Про що ти мрієш, споглядаючи картину?

Кожне художньо-педагогічне спілкування рекомендується закінчити рефлексією. Запитання для рефлексії:

- Що ти відчуваєш?
- Про що думаєш, мрієш?
- Які почуття викликає картина? Чому?
  - Що тебе здивувало, порадувало, стривожило? [8].

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» подано орієнтовний перелік художніх пейзажних творів для ознайомлення дітей старшого дошкільного віку, ми дещо розширили діапазон знайомства з творами українських художників:

- ✓ В. Бакшеев «Голуба весна», «Березовий гай»;

- ✓ М. Буручек «Яблуні у цвіту»;
- ✓ Й. Бокшай «Осінь. Радванський ліс», «Цвіте терен»;
- ✓ М. Врубель «Бузок»,
- ✓ І. Грабар «Біла береза», «Березневий сніг»;
- ✓ М. Глущенко «Зимовий день»;
- ✓ М. Дереза «Зимовий пейзаж»;
- ✓ С. Жуковський «Золота осінь»;
- ✓ А. Куїнджі «Рання весна», «Березовий гай»;
- ✓ О. Кульчицька «Берізки».
- ✓ І. Левітан «Золота осінь», «Весна. Велика вода»;
- ✓ І. Марчук «Зима. Останній промінь»;
- ✓ В. Непійпиво «Верби та осокір у весняній купелі», «Яблуневий цвіт»;
- ✓ П. Піанда «Вітряний день»;
- ✓ О. Шовкуненко «Повінь. Конча-Заспа»;
- ✓ З. Шолтес «Зима на Верховині»;
- ✓ І. Шишкін «Зима. Ліс», «Дуби», «Ранок у сосновому лісі», «Дубовий гай» (для порівняння), «Ліс»;
- ✓ С. Шишко «Осінь над Дніпром», «Осінь»;
- ✓ Т. Яблонська «У парку», «Весна».

Запропонували такі картини:

- Айвазовський Іван - «Берег моря. Штиль».
- Білокур Катерина - «Берізка».
- Куїнджі Архип – «Вечер на Україні».
- Левченко Петро - «Україна», «Копна», «Вітряна мельниця».
- Мурашко Микола – «Вид на Дніпро».
- Непійпиво Василь – «Яблуневий рай», «Жовтневі далі».
- Світославський Сергій – «Зима».
- Шишко Сергій – «Зима», «Дніпровський краєвид».

Висновки до першого розділу

Таким чином, найскладнішим для педагогів виявляється практичне використання творів живопису як засобу розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Ефективна робота з розвитку образного мовлення вимагає розуміння педагогами таких суміжних понять, як мовлення, образність, словесний образ, виразники образності. Мовлення – це діяльність спілкування, вираження, впливу і повідомлення посередництвом мови, це мова в дії. Кінцевою метою розвитку мовлення є формування культури мовлення – це дотримання ustalених мовних норм усної і писемної літературної мови. Культура мовлення характеризується низкою якісних ознак: змістовність, багатство, доречність, чистота, точність, логічність і послідовність, виразність і образність. Отже, образність є однією з ознак культури мовлення. Образ – це результат та форма відображення предметів і явищ матеріального світу у свідомості людини.

Образ, що сприймається людиною через слово, є словесним образом, тобто створений зі слів і посередництвом слова. У словесному образі використовуються морфеми, що підсилюють лексичне значення додатковими емоційно-експресивними й оцінними відтінками. Через словесний образ сприймаються вторинні ознаки слова і в результаті такого додаткового експресивного смислу первинне значення слова змінюється і стає рухливим та різноаспектним. Образність виступає однією з комунікативних якостей мовлення і належить до його художньої виразності. Слід зауважити, що в педагогічній літературі поняття «образність» та «виразність» розглядаються як синоніми. Під виразністю мовлення розуміють вміння яскраво, переконливо і стисло виражати свої думки й почуття; уміння своєю інтонацією, вибором слова, побудовою речення впливати на слухача. Отже, образність мовлення – це якість виразного мовлення, що характеризується здатністю викликати в уяві наочно-чуттєві уявлення з допомогою спеціальних засобів, в основі яких лежить асоціативність (передання ознак одного предмета через ознаки іншого).

Образність художнього мовлення досягається широким використанням метафоризації: епітетів, порівнянь, метафор тощо.

Г. Люблінська наголошує на тому, що яскрава образність і при цьому конкретність дитячого мислення пояснюється насамперед бідністю дитячого досвіду. Вона використовує наочний одиничний образ з усіма ознаками й рисами, як загальними для всіх однорідних предметів, так і тими індивідуальними особливостями, які притаманні тільки конкретному предмету. Науковці виокремлюють три лінії роботи з розвитку мовлення: робота над словом, робота над словосполученням і реченням, робота над зв'язним мовленням. Усі ці три лінії взаємопов'язані, вони розвиваються паралельно; водночас вони підпорядковані одна одній: словникова робота дає матеріал для складання зв'язного висловлювання, робота над реченням допоможе побудувати це висловлювання и певній композиції. Саме у зв'язному мовленні зливаються всі мовленнєві вміння – користування словниковим запасом, формулювання речення, складання тексту за логікою та композицією. Отже, вчені підкреслюють взаємозв'язок образотворчої, художньої і мовленнєвої діяльності, які об'єднують образ і образне мовлення.

Розділ 2. Дослідження розвитку зв'язного образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку у навчанні розповідання за пейзажними картинами

2.1. Діагностика рівня розвитку образності мовлення дітей старшого дошкільного віку

Мистецтво в усіх різновидах, відіграє особливу роль на ранньому етапі виховання дитини, оскільки вона в дошкільному віці робить перші кроки в пізнанні та сприйманні довкілля. І саме такому популярному виду мистецтва, як репродукції художніх картин надано пріоритет у залученні дитини до світу

прекрасного. З дитячих років треба дати дітям можливість відчутти радість від зустрічі з прекрасним, навчити любити, розуміти мистецтво [33, 38, 48].

У процесі ознайомлення з творами живопису, а саме пейзажу, необхідно враховувати особливості сприймання й пізнання дітей старшого дошкільного віку; володіти прийомами керівництва розвитку художнього сприймання через мистецтво; у свідомості й емоційному розвитку дитини створити фундамент художніх уявлень, на які спиратиметься усе подальше навчання.

Для розвитку образності мовлення використовують опис пейзажної картин – складання дітьми зв'язної розповіді за змістом. Тому опис пейзажної картин поєднують з використанням емоційно-виразного слова, ширше застосовувати доступні дитині образні засоби мовлення. Бесіда або розповідь за картиною буде підвищувати інтерес до неї, сприяти емоційному зближенню дітей із зображеним на картині. Важливо, щоб діти й самі використовували доступні їм образні засоби мовлення, так як мову дитини розвивають на основі активізації її образного мислення.

Мета констатувального етапу дослідження – виявлення рівня сформованості образного мовлення у дітей 6-го року життя.

Дослідження проводилося на базі дошкільного навчального закладу «Десняночка» м. Шостки. Для проведення дослідження були сформовані експериментальна (далі ЕГ) та контрольна (далі КГ) групи, що складаються з дітей старшої групи в кількості 20 осіб у кожній (Додаток А).

Дослідження проводилося у 3 етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

На констатувальному етапі дослідження дітям ЕГ та КГ було запропоновано чотири завдання.

З метою виявлення розвитку образного мовлення нами були визначені рівні та показники до них: високий, середній, низький.

Високий рівень: дитина правильно і самостійно підбирає порівняння, епітети, синоніми та антоніми до слів; вміє правильно сприймати і розуміти

художню інформацію; в логічній послідовності викладати своє висловлювання; точно передавати художній задум твору; правильно будує прості і складні речення у своєму висловлюванні; використовує різноманітні засоби зв'язку; правильно використовує у своєму висловлюванні зображально-мовні засоби (епітети, порівняння, метафори, емоційно-оцінні слова).

Середній рівень: дитина в основному правильно вміє підбирати порівняння, епітети, синоніми та антоніми до слів, іноді звертається за допомогою до педагога; вміє без труднощів сприймати і розуміти художню інформацію, передаючи найзагальніші уявлення про художній задум твору; правильно будує речення у своєму висловлюванні; частково використовує різноманітні засоби зв'язку; частково використовує у своєму висловлюванні художні мовні засоби.

Низький рівень: дитина відчуває труднощі у підборі порівняння, епітетів, синонімів і антонімів; постійно звертається за допомогою до педагога; дитина не вміє правильно сприймати художню інформацію; відчуває труднощі в логічному викладі свого висловлювання; не вміє передавати художній задум твору; не правильно будує речення у своєму висловлюванні; не використовує засоби зв'язку; не використовує художні мовні засоби в мові; часто повторює одні і ті ж слова.

Для виявлення рівня стану описового образного мовлення нами була запропонована методика М. Олексєєвої, В. Яшиної. Для виявлення навичок описового мовлення дитині пропонується розповідати про те, що зображено на пейзажній картині. Висловлювання дітей дослівно фіксуються із збереженням особливості мови, із зазначенням пауз і їх тривалості, а потім аналізувалися. Далі висловлювання дітей аналізувалися за логічністю змісту, структурою і мовленнєвим оформленням. Результати аналізу заносяться в таблицю (табл. 2.1.1.) за такими показниками: кількість виділених ознак; структура і послідовність опису; зв'язність; мовні засоби; інформативність висловлювання; плавність (кількість пауз); перерахування об'єктів;

встановлення зв'язків між об'єктами; розуміння сюжету картини; використання виразних засобів мовлення; розуміння мови образотворчого мистецтва; емоційність сприйняття картини.

Таблиця 2.1.1.

Виявлення навичок описового мовлення дітей ЕГ та КГ

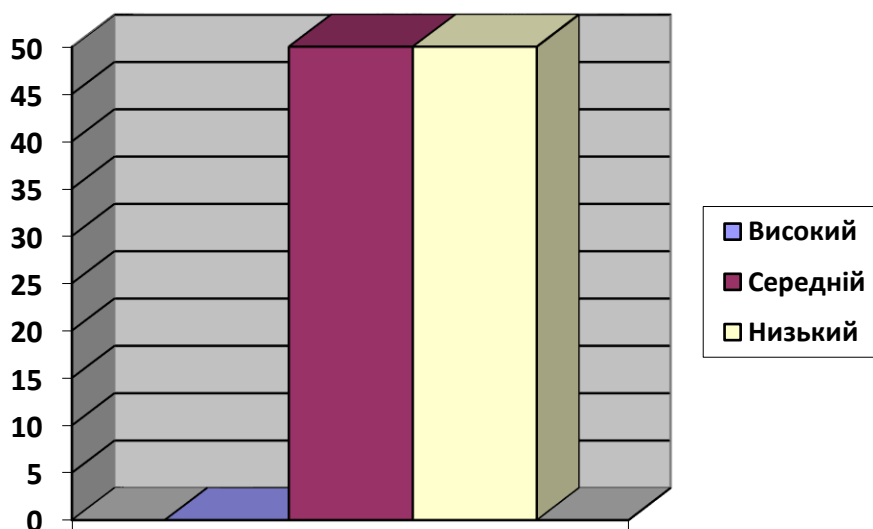
Група	Кількість виділених ознак	Структура і послідовність опису	Зв'язність	Мовні засоби					Інформативність висловлювання (всього слів)	Плавність (кількість пауз)
				Кількість прикметників	Кількість іменників	Дієслівна лексика	Образні засоби мови	Типи речень		
КГ	10	Опису немає -	+	20	26	10	-	5 простих	34	1 пауза
ЕГ	15	2 описа +	+	25	29	15	-	8 простих	99	1 пауза

«+» – об'єкт називає; «-» – об'єкт не називає.

Результати аналізу виконання завдань дітей дозволили визначити вихідний рівень сформованості образності мовлення в дошкільників: високий рівень відповідає 10-12 балам, середній рівень 9-6 балам, низький рівень 4-5 балам. Результати представлені на діаграмах 2.1.1. та 2.1.2.

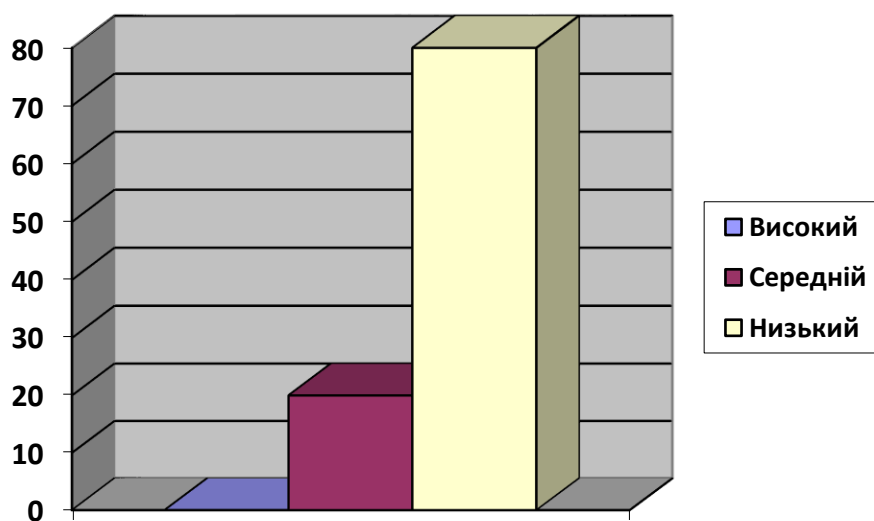
Діаграма 2. 1. 1.

Початкові результати сформованості образності мовлення дітей ЕГ

Діаграма 2. 1. 2.

Початкові результати сформованості образності мовлення дітей КГ

Як видно, дітей з високим рівнем сформованості немає в обох групах.

На середньому рівні знаходяться в ЕГ 10 дітей (50%), у КГ 4 дітей (20%), на низькому відповідно 10 (50%) і 16 (80%) дітей.

Аналіз відповідей дітей показує, що у багатьох дітей обох груп викликали труднощі завдання у доборі *синонімів*. Так, 3 дітей ЕГ та 5 дітей КГ з 10

запропонованих слів, правильно підібрали синоніми лише до 4 слів; 3 дітей ЕГ і 3 дітей КГ підібрали менше 4 синонімів.

Труднощі викликало завдання у доборі *антонімів*. Не впоралися з цим завданням в КГ – 12 дітей (60%), а в ЕГ – 6 дітей (30%), не впоралися з цим завданням частково – 8 дітей (40%), в КГ – 14 (70%). Так, дівчинка до слова «легкий» підібрала синонім «величезний», на запитання педагога, чому саме це слово вона вважає протилежним заданому, дівчинка відповіла, що все, що «величезне» не буває «легким». Інша дитина до слова «глибокий» підібрала слово «низький», на запитання дівчинка відповіла, що «глибокий значить високий», а «низький, значить маленький».

У *першому завданні* дітям важко було у доборі *порівняння*, так дівчинка, відповіла, що «сніг» вона порівнює з «кучугурами», дівчинка не змогла яскраво і образно придумати порівняння цього слова. Хлопчик порівняв «сніг» з «морозивом». «Чому ти так вирішив? – Тому що він такий же смачний», але він зміг підібрати епітети до слова береза «кучерява, струнка». Так, інша дівчинка навпаки, порівняння «снігу» не викликало труднощів «він, як перина, як біле покривало, яке вкрило землю», а от до слова «береза» дівчинка не змогла підібрати епітет.

Слід зазначити, що більшість дітей в обох групах легко змогли підібрати епітети до слова «ліс».

У *другому завданні* дітям, які правильно підбирали порівняння та епітети, давали фішки. Найбільшу кількість фішок в ЕГ набрав Олексій Б. – 9 фішок, найменше – Андрій Г. – 3 фішки. У КГ – Аліна Т. набрала 7 фішок (найбільша кількість по групі) і Артем Я. набрав 2 фішки (найменшу кількість).

Аналіз результатів виконання *третього завдання* показав, що в оповіданнях недостатньо присутнє суб'єктивне відображення естетично значущого об'єкта дійсності, втіленого в художніх творах. На підставі проведених завдань ми зробили наступний висновок: у дітей КГ відзначається значне відставання в

формуванні образності мовлення. Це вказує на необхідність цілеспрямованої освітньої роботи з розвитку такого виду мовленнєвої діяльності.

Результати виконаних завдань подано у таблицях 2.1.2. та 2.1.3.

Таблиця 2.1.2.

Результати сформованості образного мовлення у дітей ЕГ

№ п/п	Ім'я дитини	Уміння порівнювати і підбирати епітети	Уміння підбирати синоніми	Уміння підбирати антоніми	Мовні вміння	Загальна кількість балів
1	Олексій Б.	3	2	1	3	9
2	Ольга Б.	2	2	1	2	7
3	Тетяна Б.	2	2	2	2	8
4	Андрій Г.	0	1	1	1	3
5	Андрій П.	1	1	2	1	5
6	Ліля Е.	1	1	2	2	6
7	Наталія К.	1	1	1	2	5
8	Світлана С.	2	2	2	2	8
9	Каріна М.	2	1	1	1	5
10	Сергій І.	1	2	2	1	6
11	Ірина В.	1	1	1	1	4
12	Сергій А.	2	1	2	2	7
13	Марина С.	1	1	1	1	4
14	Маргарита Н.	3	2	2	1	8
15	Людмила Б.	1	3	1	2	7
16	Юлія К.	2	1	1	1	5
17	Іван С.	2	2	2	2	8
18	Антон Р.	1	1	1	1	4

19	Анастасія Г.	1	1	1	2	5
20	Андрій К.	1	2	1	1	5

Таблиця 2.1.3.

Результати сформованості образного мовлення у дітей КГ

№ п/п	Ім'я дитини	Уміння порівнювати і підбирати епігети	Уміння підбирати синоніми	Уміння підбирати антоніми	Мовні вміння	Загальна кількість балів
1	Ірина В.	1	1	1	1	4
2	Сергій К.	1	2	1	1	5
3	Аркадій А.	1	1	1	1	4
4	Аліна Т.	2	1	3	1	7
5	Христина В.	1	1	1	1	4
6	Андрій О.	2	1	1	1	5
7	Данило М.	2	1	1	1	5
8	Настя Н.	1	2	2	1	6
9	Юлія Д.	1	1	1	2	5
10	Артем Я.	1	0	1	0	2
11	Максим У.	2	3	1	2	8
12	Даня М.	1	1	1	1	4
13	Ксенія М.	2	2	2	1	7
14	Сергій С.	1	2	1	1	5
15	Ольга Р.	1	1	1	1	4
16	Дмитро Л.	1	2	1	1	5
17	Альона О.	1	1	1	1	4
18	Роман Д.	2	1	1	1	5
19	Андрій Г.	1	2	1	1	5
20	Яна М.	1	1	1	1	4

Таблиця 2.1.4.

Результати сформованості образного мовлення у дітей ЕГ та КГ

Рівні сформованості образного мовлення	ЕГ	КГ
Високий	0	0
Середній	10 дітей – 50%	4 дитини – 20%
Низький	10 дітей – 50%	16 дітей – 80%

Для виявлення рівнів художньо-естетичного та образного мовлення на матеріалі спілкування за пейзажними творами ми обрали такі показники:

- наявність інтересу до художнього твору;
- здатність до словесної оцінки засобів виразності;
- техніка зображення;
- розуміння художнього змісту пейзажу.

З метою з'ясувати сприймання пейзажних картин ми запропонували методику «**Вивчення сприйняття картини**».

Підготовка дослідження. Підібрати з урахуванням віку дитини незнайомі йому три репродукції картин різних жанрів: сюжетну, пейзаж, натюрморт. Вони повинні бути кольоровими і не дуже дрібними. Проаналізувати репродукції за такою схемою:

- особливості смислового центру (дати їй назву і коротко передати зміст);
- головні і другорядні предмети (перелічити всі);
- причинні зв'язки між предметами (вказати всі).

Завдання 1. Опис картин. Дитині по черзі показують репродукції і просять описати їх: «Подивися уважно на цю картинку і розкажи про те, що тут зображено». У випадку утруднення задають допоміжні запитання. Дитина може водити по картинці пальцем, вказуючи на предмети, які вона розглядає.

Завдання 2. Естетична оцінка картини. Перед дитиною розкладають

репродукції картин всіх жанрів і просять вибрати ту, яка йому більше подобатися. Дитина вибирає картину і пояснює свій вибір.

Завдання 3. Естетична оцінка картини. Показують кілька репродукцій картин одного жанру, виконаних у різній манері, і просять вибрати ту, яка їй подобатися. Послідовно показують картини всіх трьох жанрів. З'ясовують, як стильові особливості картини впливають на її естетичну оцінку дитиною. Для цього просять дитину пояснити причини вибору.

Обробка даних. Дітей розподіляють по трьох групах залежно від рівня естетичної оцінки:

- 1) високий рівень – усвідомлена оцінка, коли дитина мотивує свій вибір, відзначаючи особливості змісту і виразних засобів картини);
- 2) середній рівень – мало усвідомлена оцінка (коли на запитання про те, подобається чи не подобається картина, дитина не може пояснити, чому);
- 3) низький рівень – відсутність оцінки.

Якісний аналіз результатів дослідження свідчить, що діти в цілому з цікавістю брали участь у виконанні завдань, проте рівень їх естетичної оцінки картини досить неоднорідний і часто непередбачуваний. Діти виконали всі завдання. Лише з високим рівнем діти знаходили більш виразні слова.

Аналізуючи результати діагностики, слід зазначити, що в ЕГ виявлено 20% дітей з високим рівнем естетичної оцінки сприймання картини. Ці діти використовували описові прислівники для характеристики зображення, складали розповідь за змістом пейзажної картини.

Більш всього дітей із середнім рівнем естетичної оцінки сприймання картини – 50% (10 дітей). У цих дітей спостерігається бажання складати розповідь за пейзажною картиною, виокремлювали об'єкти, які зображені на картині.

Діти з низьким рівнем естетичного оцінки сприймання пейзажної картини складають 30% (6 дітей). У таких дітей була відсутність у мовленні логіко-синтаксичних зв'язків, рідко вживали означення при додатках, адже не могли

вчасно вибудувати конструкцію подумки і зв'язано викласти на слова. Діти були не активні.

У КГ результати діагностування аналогічні: високий рівень естетичного оцінки виявлений у 20% (4 дітей), середній рівень – у 60% (12 дітей), низький – у 20% (4 дітей).

Рівні естетичної оцінки сприймання репродукцій художніх картин подано у таблиці 2.1.5.

Таблиця 2. 1. 5.

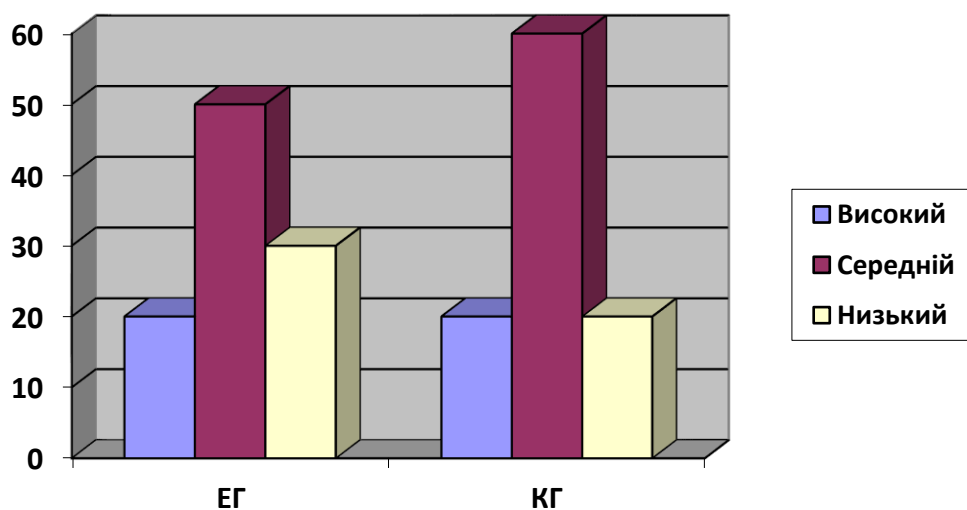
Визначення рівнів естетичної оцінки сприймання пейзажних картин дітьми ЕГ та КГ

Рівні естетичної оцінки картини	КГ		ЕГ	
	к-ть	%	к-ть	%
Низький	4	20%	6	30%
Середній	12	60%	10	50%
Високий	4	20%	4	20%

Дані подані у вигляді діаграми 2. 1. 3.

Діаграма 2. 1. 3.

Визначення рівнів естетичної оцінки сприймання пейзажних картин дітьми ЕГ та КГ

Результати констатувального етапу дослідження показали, що естетична оцінка сприймання картини дітей старшого дошкільного віку знаходиться на середньому рівні. Це дозволяє зробити висновок, що необхідно проводити спеціально організовану педагогічну роботу з естетичного розвитку дошкільників.

Таким чином, на констатувальному етапі дослідження використання різних видів завдань виявили ряд особливостей, що характеризують стан образності мовлення дітей, які необхідно враховувати у проведенні подальшої роботи.

2. 2. Система роботи з розвитку образності мовлення дошкільників у процесі навчання розповідання за пейзажними картинами

Образне мовлення є складовою частиною культури мовлення. Формування образного мовлення має значення для розвитку зв'язного мовлення, що є основою виховання і навчання дітей в старшому дошкільному віці. Незважаючи на ряд досліджень присвячених аналізу обраного питання, досліджень за особливостями образної мови дітей 6-го року життя немає, що свідчить про актуальність даної проблеми. Аналіз результатів присвячених

розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку, ми виділили особливості образного мовлення дітей старшого дошкільного віку, серед яких:

- наявність уявлень у дітей про засоби виразності;
- розуміння дітьми смислового багатства слова, смислової близькості і відмінності однокореневих синонімів;
- розуміння словосполучень у переносному значенні;
- розуміння та оволодіння переносним значенням багатозначних слів;
- здатність дітей сприймати, виділяти і помічати засоби художньої виразності;
- використання у мовленні різноманітних засобів образності (епітети, метафори, порівняння);
- володіння запасом граматичних засобів, здатність відчувати структуру й семантичне місце форми слова в реченні;
- вміння використовувати різноманітні граматичні засоби (інверсія, доречне вживання прийменників);
- використання в мові синонімів і антонімів.

Формувати образне мовлення дітей ми вирішили за допомогою навчання складати описові розповіді за пейзажними картинами. Саме в пейзажній картині є наявність всіх необхідних елементів образності, так як картина здійснює великий виховний і навчальний вплив на дитину.

Робота з картиною включала в себе два основні напрями роботи: знайомство з картиною; ознайомлення дітей із засобами художньої виразності, розвиток звукової сторони мови, словника, граматичного ладу, зв'язності, виразності мовлення під час розгляду пейзажних картин.

Знайомство з картинами відбулося під час відвідування художньої виставки в краєзнавчому музеї. З дітьми була проведена бесіда про те, куди вони підуть. Спочатку дітям дали змогу походити по залу і самостійно роздивитися

картини. Потім екскурсовод провела екскурсію, а її розповіді були доступними для розуміння дітей і вони з задоволенням слухали екскурсовода.

За основу роботи ми взяли методика запропоновану І. Мурашківською та Т. Сидорчук. За допомогою завдань ми виявили слабкі місця в складанні розповідей і використовували допоміжні методи. Сутність методики полягала в поетапному (покроковому) знайомстві з твором мистецтва, що сприяє розвитку мовлення. У результаті ми переконалися, що розповідати здатні всі діти, їм це приносить задоволення і впевненість висловлювати свої думки, враження. Діти стали активними, спостережливими, зацікавленими у позитивній мовленнєвій діяльності.

Крок перший: «Знайди всі частини картинки» – дається завдання дітям знайти у певній послідовності картину. Діти старанно перераховують все, що можуть виявити. Схематично зображувалось все назване на дошці і обводилось кружечками. Сутність цього кроку полягала – домогтися повноти опису, усі деталі важливі, не треба боятися назвати щось другорядне, непотрібне. Важливо навчитися не втрачати навіть дрібниці у розгляді картинки.

Крок другий: «Знайди два кружечка на дошці, які, на твій погляд, варто з'єднати», «Поясни, який між ними зв'язок», «Тепер є про що розповісти». Цей крок спрямований на розвиток зв'язності мовлення. Поєднуючи два предмети дією, діти утворюють повні речення. Знайдені раніше деталі тепер використовуються для знаходження зв'язків, і опис виходить дуже детальним.

Крок третій: «Увійди до картинки», «Що ти бачиш, чуєш, відчуваєш?». Потрібно включити уяву, увійти в світ відчуттів. Дітям пропонується підійти до кожної картинки в кружечку і спіймати звуки, запахи, відчуття, які нібито виходять з нього. «Я відчуваю, як дме вітер, відчуваю, яка м'яка та соковита трава». Цей крок надає розповіді образності, включає всі канали сприйняття.

Крок четвертий: «Не відставай і забігай вперед», «Уяви, з чого починалася зображена на картині ситуація!», «Як крок за кроком розвивалися події?».

«Що буде потім?». Цей крок вимагає зосередитися на уявленні про час, про швидкий та повільний його перебіг, про послідовність подій у часі. Дітям ці уявлення образно передає Чарівник Відставай-Забігай, який вміє з різною швидкістю пересуватися з тимчасової доріжки. «Великий крок зробити – в іншу пору року потрапити». «Маленькими кроками побіжить – кожен день або кожную годину зупинки робити треба». Щоб легше було за дітьми спостерігати, ми малювали доріжку часу і зазначали на ній кроки «Відставай-забігай». Таким чином, діти вибудовують послідовність подій, що передують картини, впорядковують те, що вже раніше розповіли по картині. Потім просили когось із дітей розповісти всю історію цілком – від початку і до кінця, з образним і детальним описом місця дії і події. Ця робота проводилась протягом багатьох занять.

Над однією картиною попрацювати тільки кроками «діли!» і «з'єднай!». За іншою пройшлися тільки відчуттями. Третю докладно розписали по доріжці часу. І тільки коли частини окремо вже відпрацьовані, можна рухатися до «цілого» результату.

З дітьми проводилися спеціальні заняття, під час яких відбувалося знайомство дітей з творами видатних українських художників-пейзажистів І. Левітана, М. Глуценка, П.Левченка, С. Шишко та інших. Нами була запропонована система роботи щодо розглядання і складання розповідей за пейзажними картинами з урахуванням пів року.

- ✓ **Осінь:** Й. Бокшай «Осінь. Радванський ліс»;
- ✓ С. Жуковський «Золота осінь»;
- ✓ І. Левітан «Золота осінь»;
- ✓ С. Шишко «Осінь над Дніпром», «Осінь».
- ✓ **Зима:** М. Глуценко «Зимовий день»;
- ✓ М. Дереза «Зимовий пейзаж»;
- ✓ І. Грабар «Біла береза»;
- ✓ І. Марчук «Зима. Останній промінь»;

- ✓ З. Шолтес «Зима на Верховині»;
- ✓ І. Шишкін «Зима. Ліс».
- ✓ **Весна:** В. Бакшеєв «Голуба весна», «Березовий гай»;
- ✓ М. Буручек «Яблуні у цвіту»;
- ✓ Й. Бакшай «Цвіте терен»;
- ✓ І. Грабар «Березневий сніг»;
- ✓ А. Куїнджі «Рання весна»;
- ✓ О. Кульчицька «Берізки»;
- ✓ І. Левітан «Весна. Велика вода»;
- ✓ В. Непійпиво «Верби та осокір у весняній купелі», «Яблуневий цвіт»;
- ✓ О. Шовкуненко «Повінь. Конча-Заспа»;
- ✓ Т. Яблонська «У парку», «Весна».
- ✓ **Літо:**
- ✓ І. Шишкін «Дуби», «Ранок у сосновому лісі», «Дубовий гай», «Ліс».

Розглядаючи картину І. Шишкіна «Дощ у дубовому лісі» (Додаток Д) діти уважно розглядали твір живопису. У них формувалися вміння вдивлятися у зображене, відзначати застосовані художником засоби виразності (колір, лінію), розрізняти кольори та їх відтінки. Дошкільники добирали епітети, порівняння. Так, хлопчик говорив, що «дощ ллє, немов з відра», дівчинка назвала дощ «осінній, холодний», інша дівчинка описала погоду як «сумну, похмуру, а люди нібито тікають від дощу, а він їх наздоганяє».

Під час ознайомлення дітей з картиною І. Левітана «Золота осінь» (Додаток Ж) ми прагнули викликати у дітей емоційне ставлення до зображеного. Для цього, крім самої репродукції, був використаний сюрпризний момент (приліт повітряної кульки з телеграмою), художнє слово, звучить музика П. Чайковського («Пори року. Осінь»). Після розповіді педагога була проведена бесіда за змістом, в ході якої був застосований і «прийом входження до картини». Діти описували свої відчуття наступним чином: «чую

як пахне лісом», «дерева ніби одягнені діти на святі», «листочки легкі та золоті», «хочеться побігати по м'якенькій травичці». Дітям було запропоновано намалювати свої чарівні картини і скласти розповіді про них, більшість з дітей виконали запропоноване завдання. Труднощі з складанням розповіді була у деяких дітей: діти перелічували об'єкти, зображені на картині, називали їх колір, говорили словосполученнями, тобто просто констатували зображене.

Під час інтегрованого заняття «Творчість І. Левітана» (Додаток З) ми продовжували знайомити дітей із творчістю художника (Додаток В), вчили розуміти зміст картини, закріплювати вміння самостійно передавати естетичне ставлення до природи зображувальними засобами. Діти розглядали три картини: «Золота осінь», «Березень», «Весна. Велика вода» (Додаток Б). Розгляд картин супроводжувався художнім словом – віршовані твори, які читалися не тільки педагогом, а і дітьми. Діти порівнювали картини між собою: «восени дерева веселі, а навесні сумні», «навесні сонця і не видно, але сніг розтанув, наче морозиво, води багато стало», «деревця радіють, що вже весна прийшла», «хочуть вдягнутися у зелені сукні».

Під час заняття «Красуня берізка», розглядаючи картину М. Глуценка «Зима» (Додаток К), діти вчилися емоційно висловлюватися, збагачували свій словник образними виразами, вчилися помічати красу в довкіллі. «Бабуся-метелиця насипала з своєї торби багато снігу, порозтрушувала по землі, деревах, кущиках». Діти зазначають, що дерева відчувають холод, нібито просять, щоб їх прикрили теплою ковдрою.

Тема: «Пейзажні пензлі».

Програмовий зміст: закріпити знання дітей про твори образотворчого мистецтва, а особливо - пейзажу; виховувати емоційне відношення до твору, який розглядається; розвивати зв'язне мовлення у дітей.

Матеріал: 4 картини (натюрморт, портрет, пейзаж), картина С. Шишко «Дніпро восени»

Словникова робота: пейзаж, золотавовкрита берізка, голубе небо, зграї птахів.

Хід заняття

- Зверніть зараз увагу на картини, які висять перед вами? Які жанри картини ви бачите? Уважно послухайте віршик і скажіть, про який жанр образотворчого мистецтва ми сьогодні поговоримо ?

Краса природи – справжнє диво.

Все неповторне і живе.

Де не поглянь, скрізь так красиво:

По небу сонечко пливе,

Навколо височіють гори,

Між горами дзюрчить вода.

А ліс зелений, наче море,

І всюди казка ожива!

Сьогодні ми поговоримо про пейзаж. А що ж таке пейзаж, що ви про нього знаєте? Розповідь вихователя: пейзаж - це жанр в образотворчому мистецтві, у якому зображують природу. Зверніть свою увагу на цю картину (вихователь демонструє картину С. Шишко «Дніпро восени»).

- Діти, ця картина є пейзаж, а чому?

Яка пора року зображена?

Яку б назву ви дали цій картині ?

Хто знає, яка назва річки, яка протікає у Києві?

- Ця картина має назву «Дніпро восени», автор її відомий український художник Сергій Шишко.

- Осіння пора! Як заворожує вона своєю красою. Напевно, найбільш чаруючею і гарною в цю пору є річка Дніпро. Адже саме її талановитий художник Сергій Шишко зобразив у своїй картині.

На пейзажі все неначе в казці. Високі дерева, з яких повільно опадає листя, яке неначе пофарбоване чарівним пензлем у жовтогарячий колір. Трохи далі виблискує на сонці блакитна річка Дніпро . Вона простягається

майже на все полотно. Ніжно- блакитний колір немов нагадує нам, що вже прийшла осінь. Цьому відчуттю сприяє вид гладкої поверхні річки. Вона немов зливається з безхмарним небом. Цю красу горизонтально перетинає міст, який не поступається своєю величчю. Десь вдалені видніються будинки. Ця картина просто неперевершено передає почуття та емоції художника!

- Діти, які кольори переважають в цій картині ? Що ви відчуваєте, коли дивитесь на неї? Опишіть будь – ласка цю картину за таким планом:

1. Назва картини. Хто написав?
2. Яку пору року зображено?
3. Назва річки, яку зобразив художник?
4. Які кольори переважають. Враження від пейзажу.

Але для початку, давайте пригадаємо: картина має назву «Дніпро восени», написав її відомий український художник Сергій Шишко, на ній він зобразив осінь та величну річку Дніпро. Вихователь пропонує план розповіді, і запрошує дітей уявно увійти в картину(що відчуваєте, який запах повітря, дотик вітерця чи сонечка, погода сонячна чи похмура, золота чи вже з облетілим листям тощо). Аналіз вихователем дитячих розповідей. Підсумок.

Отже, проведена мовленнєва робота сприяла збагаченню образності мовлення дітей засобами виразності – епітетами, метафорами, порівняннями. Діти частково вживали слова у переносному значенні. Особливо цікавими для дітей були інтегровані заняття з використанням класичної музики, художнього слова та зображувальної діяльності.

2.3. Вплив пейзажних картин на розвиток зв'язного образного мовлення старших дошкільників

На контрольному етапі дослідження було проведено підсумкове контрольне обстеження дітей. Мета контрольного етапу – виявити динаміку

сформованості образності мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Були відібрані ті ж завдання, що і при початковому обстеженні.

Отримані результати представлені в таблиці 2.3.1. та 2.3.2.. З таблиці видно, що результати дітей ЕГ стали кращими. Розвиток мовленнєвих умінь сприяло позитивним змінам й інших показників мовлення. У відповідях дітей скоротилася кількість пауз і повторів; мовлення збагатилося епітетами, метафорами, порівняннями; діти стали впевненішими у своїх висловлюваннях.

Таблиця 2. 3. 1.

Результати сформованості у дітей ЕГ образного мовлення

№ п/п	Ім'я дитини	Уміння порівнювати і підбирати епітети	Уміння підбирати синоніми	Уміння підбирати антоніми	Мовні вміння	Загальна кількість балів
1	Олексій А.	2	3	2	3	10
2	Ольга Б.	3	2	2	2	9
3	Тетяна Б.	3	3	2	2	10
4	Андрій Г.	1	0	1	0	2
5	Андрій П.	1	1	1	1	4
6	Ліля Е.	1	1	1	2	5
7	Наталія К.	2	1	1	2	6
8	Світлана С.	3	3	3	3	12
9	Каріна М.	2	3	3	3	11
10	Сергій І.	2	2	2	2	8
11	Ірина В.	3	3	3	3	12
12	Сергій А.	4	2	3	3	12
13	Марина С.	2	2	2	2	8

14	Маргарита Н.	2	3	1	1	7
15	Людмила Б.	3	2	2	3	10
16	Юлія К.	1	2	1	2	6
17	Іван С.	1	2	3	3	9
18	Антон Р.	3	4	2	2	11
19	Анастасія Г.	2	2	3	1	8
20	Андрій К.	3	3	3	2	11

Таблиця 2. 3. 2.

Результати сформованості у дітей КГ образного мовлення

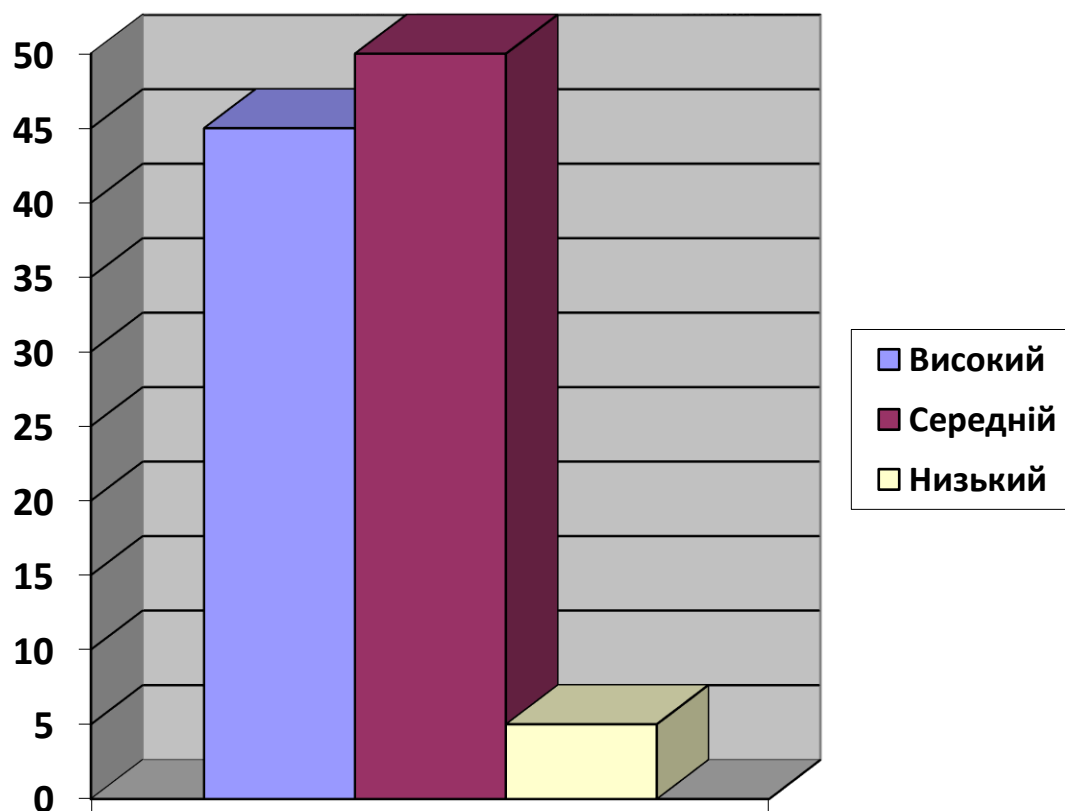
№ п/п	Ім'я дитини	Уміння порівнювати і підбирати епігети	Уміння підбирати синоніми	Уміння підбирати антоніми	Мовні вміння	Загальна кількість балів
1	Ірина В.	2	1	1	3	7
2	Сергій К.	2	2	1	1	6
3	Аркадій А.	1	1	1	1	4
4	Аліна Т.	2	1	1	2	6
5	Христина В.	2	3	3	2	10
6	Андрій О.	2	1	2	3	8
7	Данило М.	2	1	1	1	5
8	Настя Н.	1	2	2	2	7
9	Юлія Д.	2	1	1	2	6
10	Артем Я.	3	3	3	1	10
11	Максим У.	2	1	2	2	7
12	Даня М.	1	3	2	2	8
13	Ксенія М.	4	2	2	3	11

14	Сергій С.	3	3	3	3	12
15	Ольга Р.	2	3	2	2	9
16	Дмитро Л.	2	1	2	1	6
17	Альона О.	1	1	2	2	6
18	Роман Д.	2	4	3	3	12
19	Андрій Г.	2	2	1	2	7
20	Яна М.	2	2	3	3	10

Аналіз результатів діагностики на контрольному етапі дослідження показав наступне (Діаграма 2. 3. 1.).

Діаграма 2. 3. 1.

Порівняльна діаграма сформованості у дітей ЕГ рівнів образного мовлення

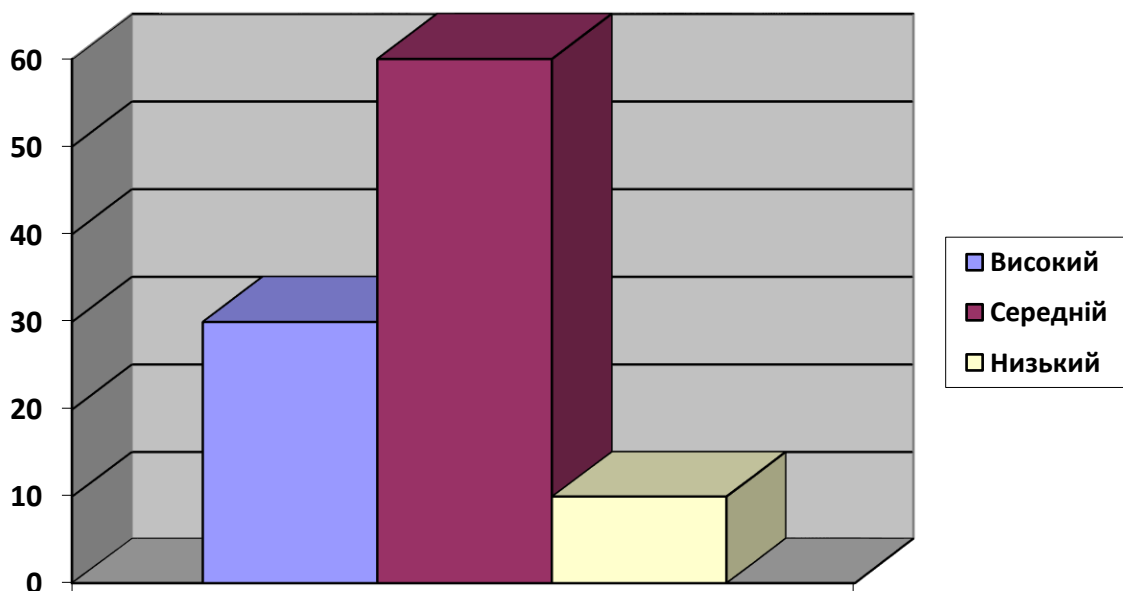

Більшість дітей ЕГ продемонструвало середній рівень сформованості образної

мови – 50%, частина дітей показали високий рівень сформованості образної мови – 45%, але одна дитина (Андрій Г.) як і раніше залишився на низькому рівні. У даного дитини спостерігається проблема не тільки у формуванні образної мови, але й у розвитку мови в цілому, тому що дитина виховується в умовах двомовності. За даним дитині педагогам даної групи було запропоновано провести роботу з батьками. У КГ відбулися несуттєві зміни (Діаграма 2.3.2).

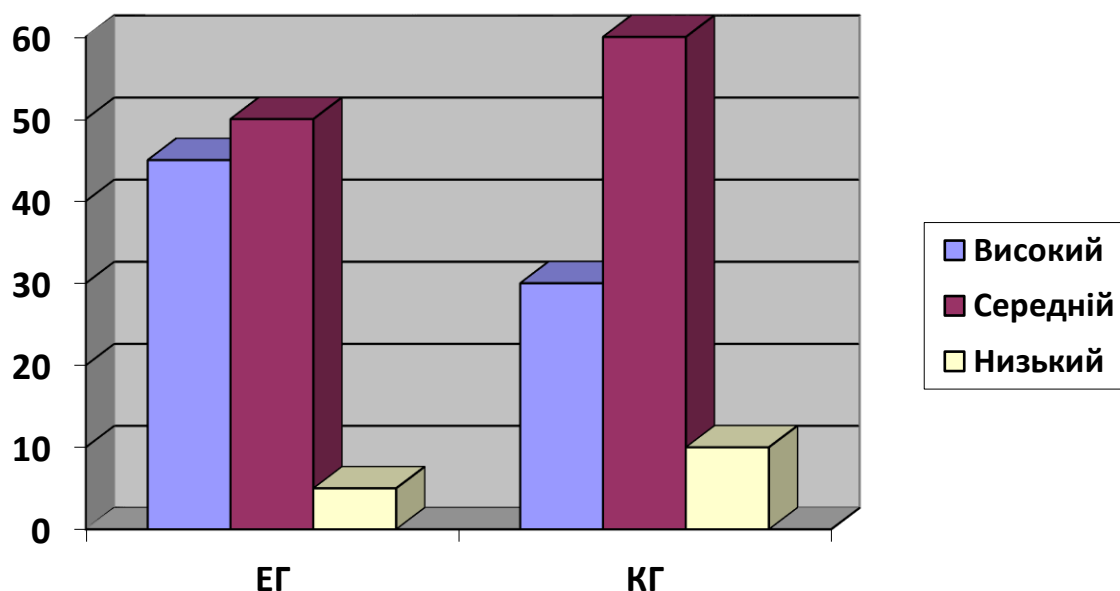
Діаграма 2. 3. 2.

Порівняльна діаграма сформованості у дітей КГ образного рівнів мовлення

Діаграма 2. 3. 3.

Порівняльна діаграма сформованості у дітей КГ та ЕГ рівнів образного мовлення

Висновки до другого розділу

Результати експериментальної роботи розвитку зв'язного мовлення з використанням пейзажної картини показали певні зміни рівня сформованості образного мовлення. На констатувальному етапі дослідження середній рівень знань був у 50 % дітей в ЕГ, у КГ - у 20% дітей, на низькому – у 50% ЕГ і у 80% дітей КГ.

Аналіз отриманих результатів ЕГ свідчить про ефективність розробленої та адаптованої системи роботи. Діти ЕГ поліпшили свої результати: низький рівень знань залишився лише у однієї дитини (5%), відповідно кількість дітей із середнім (50%) і високим рівнем (45%) розвитку також збільшилася.

У процесі роботи сталися такі позитивні зміни: у дітей підвищився інтерес до пейзажної картини, вони використовують у своєму мовленні епітети, метафори, порівняння, узагальнення.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день освітнє значення мистецтва набуло соціокультурного змісту і стало одним із провідних чинників розвитку особистості. Науковці вважають, що мистецтво дає людині унікальну можливість пережити чужий досвід, зберігаючи власну автономність, і зумовлює таку універсальну самовизначеність кожній людині, якої та не досягла б, користуючись тільки засобами й інструментами логічного пізнання.

Діти дошкільного віку бачать живопис дещо інакше, ніж дорослі, але бачать і розуміють на своєму рівні, висловлюючи при цьому свою думку, враження. На нашу думку, твори живопису, а саме пейзажні картини є одним із засобів розвитку образності мовлення. Вони допомагають не тільки поповнити знання дітей про природу, викликають естетичні почуття, але й насичують дитяче мовлення епітетами, метафорами, порівняннями, синонімами, антонімами.

Розповідання за картиною – це складна розумова діяльність, в якій мають місце аналіз, синтез, порівняння, умовиводи. Формування умінь розповідати за картиною не можна розглядати ізольовано від особливостей сприймання дітьми картини. Сприймання – досить складний психічний процес (С. Рубінштейн, О. Запорожець, Г. Люблінська). Під час сприймання картини працює тільки один аналізатор – зоровий, що веде до ускладнення сприймання. Зображене на картині не просто повторює реальний предмет, а передає його за допомогою специфічних художніх прийомів і засобів. Дитина повинна навчитися правильно співвідносити зображене з тим, що воно передає, і розповісти про нього. Успіх навчання розповідання залежить насамперед від розуміння дітьми сюжету картини. Він повинен відповідати досвіду, почуттям і переживанням дітей. Сприйманню картини дітей слід цілеспрямовано навчати, поступово підводячи їх до розуміння того, що на ній зображено.

Для проведення дослідження були сформовані дві групи ЕГ та КГ. З ними була проведена робота, методика метою якої було визначення рівня сформованості зв'язного образного мовлення у старших дошкільників. Досліджувались мовні уміння, уміння порівнювати і підбирати епітети, уміння підбирати синоніми, антоніми. Були розроблені рівні сформованості образності мовлення. Дослідження виявило, що у дітей КГ середній рівень образності мовлення у 20% дітей, а низький – у 80% дітей. В ЕГ – 50% дітей з середнім рівнем і 50% – з низьким. З дітьми ЕГ була проведена відповідна системна робота, в ході якої дошкільнят знайомили з відомими пейзажними творами, вчили їх розглядати картину, складати розповіді з використанням різних прийомів.

На контрольному етапі дослідження були проведені підсумкові зрізи з метою з'ясування ефективності розробленої методики навчання різним типам розповіді за пейзажними картинами дітей старшого дошкільного віку.

За результатами дослідження в ЕГ відбулися значні позитивні рівневі зрушення в навчанні розповідати за пейзажними картинами. Так, якщо на констатувальному етапі високий рівень був відсутнім як в ЕГ, так і в КГ, то на кінець дослідження його було зафіксовано у 45% дітей ЕГ і 30% в КГ. Якщо на середньому рівні на констатувальному етапі знаходилися 50% дітей ЕГ, то під час контрольного етапу цей показник збільшився до 60%. У КГ стало 60% дітей з середнім рівнем і 20% дітей з низьким.

Таким чином, використання пейзажних картин в процесі формування образності мовлення дітей цілком виправдовує себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баєв Б. Ф. Психологія внутрішнього мовлення. Київ: Рад. школа, 1966. С. 72–89.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. 15.01.2021
3. Біловол В. Урізноманітнюючі методи і прийоми розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 1987. № 4. С. 22.
4. Белкіна С. В. Естетичне виховання дітей шестирічного віку засобами образотворчого мистецтва. Київ: Вища школа. 1998. 190 с.
5. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку (Програма та методичні рекомендації). Київ: Просвіта, 1997. С. 73–79.
6. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 216 с.

7. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей; сутність та шляхи реалізації. *Дошкільне виховання*. 1999. № 6. С.14.
8. Богуш А. М. Теоретичні засади художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. *Педагогіка і психологія*. 1998. № 3. С.113-122.
9. Богуш А. М. Підхід – комплексний. *Дошкільне виховання*. 1986. № 8. – С. 10.
10. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / Під ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 1992. С. 391–408.
11. Болтівець С. Психологія творення мови. *Дивослово*. 1997. № 4. С.31-35.
12. Бородич А. М. Навчання розповідання у дитячому садку. *Дошкільне виховання*. 1975. № 2. С. 21.
13. Вакуленко Н. Художні образи Т. Г. Шевченко. *Дитячий садок*. 2004. № 6. С. 5.
14. Ворошніна Л. П. Робота з картиною. *Дошкільне виховання*. 2004. № 1. С. 7-9.
15. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною. *Дошкільне виховання*. 2003. № 1. С. 7.
16. Голубєва Г. Подорож до країни мистецтва. *Дитячий садок*. 2000. № 6. С. 5.
17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
18. Горіпа О. Для розвитку мовної творчості. *Дошкільне виховання*. 1984. № 11. С. 3.
19. Горелова А. Формуємо зв'язне мовлення. *Дошкільне виховання*. 2004. №4. С.15-17
20. Дмітрієва С. Збагачення словника і розвиток зв'язного мовлення. *Дошкільне виховання*. 1982. № 1. С. 15.

21. Закон України «Про дошкільну освіту». *Дошкільне виховання*. 2001. № 3. С. 4-55.
22. Зданевич Л. В., Погрібняк Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009, 120 с.
23. Захарченко В. Мовленнєве спілкування у грі. *Дошкільне виховання*. 2000. № 12. С. 6.
24. Зрожевська А. Опис – основа зв'язної розповіді. *Дошкільне виховання*. 1991. № 2. С. 19.
25. Калмикова Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 51–55.
26. Калмикова Л., Порядченко Л. Розвиток описового мовлення. *Дошкільне виховання*. 2003. № 4. С. 19-20.
27. Калмикова Л. О. Розвиток описового мовлення. Психолінгвістичний аналіз. *Дошкільне виховання*. 2003. № 4. С. 19.
28. Карпінська Н. С. Художнє слово у дітей (ранній і дошкільний вік). Київ: Педагогіка. 1972. 143с.
29. Коваленко А. Морально-етична бесіда для дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2017. № 2. С. 28–30.
30. Коненко О. На заняттях, у грі та праці: формування у старших дошкільників пояснювального зв'язного мовлення. *Дошкільне виховання*. 1987. № 10. С. 7.
31. Коненко О. Навчання дітей будувати розповіді. *Дошкільне виховання*. 1972. № 3. С. 15.
32. Крутій К. Л. Навчання дітей української мови: теорія і практика. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2000. 156 с.
33. Крутій К. Л. Планування освітньої роботи з дітьми дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 1999. 48 с.

34. Кузіна Н. Деякі питання розвитку зв'язної мови дошкільників. *Дошкільне виховання*. 1971. № 8. С. 12.
35. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 1979. 323 с.
36. Машкіна Л.А. Підготовка студентів до впровадження педагогічних інновацій в дошкільних закладах: Монографія. [За наук. ред. Т. І. Поніманської]. Хмельницький: ТОВ НВП «Євріка», 2004. 204 с.
37. Мелецька Н. Чарівний пензель Арчінбольдо. *Дитячий садок*. 2000. № 8. С. 4-7.
38. Мелецька Н. Як дивитися на картину? Композиція. *Дитячий садок*. 2014. № 4. С. 2.
39. Моляко В. А. Психология творческой деятельности. Киев: Знание. 1987. 240 с.
40. Мурай І. В. Г. Перов. *Дошкільне виховання*. 1984. № 11. С. 25.
41. Мурай І. В. М. Васнецов. *Дошкільне виховання*. 1984. № 7. С. 28.
42. Мурай І. Т. І. Яблонська. *Дошкільне виховання*. 1984. №5. С. 28.
43. Омеляненко А. Розповіді-роздуми. *Дошкільне виховання*. 2004. №9. с. 10-11.
44. Омеляненко А. Розповіді-роздуми. *Палітра педагога*. 2014. №3. С. 14-17.
45. Постоян Т. Г. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі продуктивної діяльності. Одеса. 1998. 127 с.
46. Підкурманна Г. Вчити розуміти мову мистецтва. *Дошкільне виховання*. 1989. № 6. С. 10.
47. Підласий І., Трипольська С. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя. *Рідна школа*. 1998. № 1. С. 3-8.
48. Пінчук В. Інноваційні процеси – підґрунтя проектування нових освітніх технологій. *Освіта і управління*. 1998. № 3. С. 88-97.
49. Піроженко Т. О. Мовна комунікація дитини як фактор розвитку її соціальної та інтелектуальної активності. [Заг. ред. Т. О. Піроженко]. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка, 2002. 115 с.

50. Піроженко Т. О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дитини. *Дошкільне виховання*. 2001. № 1. С. 10-11.
51. Поніманська Т. 1. Дошкільна педагогіка: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004. 456 с.
52. Половіна О., Бутенко Л. Про що мовчить картина, або Комунікація за творами живопису для дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2022. №5. С.12-15.
53. Порядченко Л. Описуємо картину. *Дошкільне виховання*. 2004-№5. с.15-17
54. Порядченко Л. Описове мовлення: методи розвитку та активізації. *Палітра педагога*. 2003. №2. с. 5-7.
55. Приц Л. Актуальність думки. Розумова діяльність дітей на заняттях з розвитку мовлення. *Дошкільне виховання*. 1982. № 4. С. 21.
56. Рубан О. Розвиток зв'язного мовлення (індивідуальна робота). *Дошкільне виховання*. 1983. № 4. С. 8.
57. Рубинштейн С. Л. К вопросу о языке, речи и мышлении. *Вопросы языкознания*. 1987. № 2. С. 54-59.
58. Собатович Є.Ф. Рівень сформованості узагальнюючої функції мовлення та їх діагностика у дітей дошкільного віку. Розділ: Механізми та критерії діагностики психофізичного розвитку дітей у системі корекційної роботи. Ч. 2. Київ, 1999. С. 12-13.
59. Трифонова П. Навички творчого розповідання. *Дошкільне виховання*. 1979. № 10. С. 15.
60. Ушакова Т. Н. Взаємозв'язок завдань (Розвиток зв'язного монологічного мовлення дітей). *Дошкільне виховання*. 1990. № 6. С. 8.
61. Чижевський Б. Компетентність у реформуванні запорука успіху. *Освіта України*. 1998. № 38. С. 8.
62. Шкаріна Л. Ознайомлення з творами живопису. *Дошкільне виховання*. 1992. № 1. С. 26.

